

O'zbekstan Respublikasi joqarg'i ha'm orta arnawli'
bilimlendiriw wa'zirligi

A`jiniyaz ati`ndag`i` No`ksi ma`mleketlik pedagogikali`q
instituti`

Tariyx-geografiya fakul`teti

Milliy ideya, ruwxı'yli`q tiykarlari` ha`m huqi`q ta`limi
kafedrasi

5111600 - Milliy ideya, ruwxı'yli`q tiykarlari` ha`m huqi`q
ta`limi bakalavr ta`lim bag`dari` 4-a-kurs talabasi`

Kidirbayev Ulugbek Baxitovichti`n`

PITKERIW QA`NIGELIK JUMI'SI'

Tema: Nizamshiliq ham huqiqiy tarbiya

Talaba: _____ Kidirbayev.U.B.

Ilimiy basshi': _____ docent Kudaybergenova T.K.

Kafedra basli`g`i: _____ Embergenov A.P.

Kafedra ma`jlisinin` 2019-ji`l \_\_\_\_ -may sa`nesindegi

№ ____ protokoli menen qorg`awg`a ruqsat berildi.

NO`KIS – 2019

Pitkeriwshi talaba Kidirbayev Ulugbek Baxitovisthti'n` «Nizamshiliq ham huqiqiy tarbiya» temasi'ndag`i' pitkeriw qa'nigelik jumi'si' «Milliy ideya, ruwxı'yli'q tiykarlari' ha`m huqi'q ta`limi» kafedrasi'ni'n` 2019-ji'l «\_\_\_» \_\_\_\_\_ ku`ngi ___ - sanli' protokoli' tiykari'nda ma`mleketlik attestatsiya komissiyasi'na qorg'aawg`a jiberiwge usi'ni's ye tildi.

«Milliy ideya, ruwxı'yli'q tiykarlari' ha`m
huqi'q ta`limi» kafedrasi' basli'g`i':

A.Embergenov

Pitkeriwshi talaba Kidirbayev Ulugbek Baxitovisthti'n` "Nizamshiliq ham huqiqiy tarbiya" temasi'ndag`i' pitkeriw qa'nigelik jumi'si' 2019-ji'l «___» _____ ku`ngi institut rektori'ni'n` ___ - san buyrug`i' menen ma`mleketlik attestatsiya komissiyasi'na qorg'aawg`a jiberildi.

Ma`mleketlik attestatsiya komissiyasi' qarari' menen Kidirbayev Ulugbek Baxitovisthti'n` pitkeriw qa'nigelik jumi'si'na _____ ball qoyi'ldi'.

NIZAMSHILIQ HAM HUQIQIY TARBIYA

REJE:

KIRISIW

1 –BAP: NIZAMSHILIQ HA'M HUQIQIY TARTIP TUSINIGI

- 1.1. Nizamshiliq ha'm huqiqiy tartip tusinigi, ma'nisi, prinsipleri
- 1.2. Nizamg'a boysiniwshiliq – huqiqiy madeniyattin' ayriqsha belgisi

2-BAP: JASLAR HUQIQIY TARBIYASI HAM ONIN' WAZIYPALARI

- 2.1. Huqiqiy tarbiya mazmuni, maqset ham waziypalari
- 2.2. Jaslar huqiqiy tarbiyasinin' usil ham qurallari
- 2.3. Huqiq sabaqlari'nan ti's huqiqiy tarbiyani ali'p bari'w jollari
- 2.4. Mekteplerde otkeriletug'I'n huqiqiy tadbirlerge korsetpeler.

JUWMAQLAW

PAYDALANI'LG'AN A'DEBIYATLAR

Kirisiw

Temanin' aktualli'g'i': Huqi'qi'y ma'mleketti quri'w, ja'miyettegi rawajlahg'an huqi'qi'y sistemasi'n, xali'qti'n' joqari' da'rejedegi huqi'qi'y ha'm siyasiy ma'deniyati'n talap etedi. O'zbekstan o'zinin' g'a'rezsiz rawajlani'w joli'na o'tkennen son' qi'sqa muddet ishinde o'z Konstitustiyasi', huqi'qi'y sistemasi'n payda etken juzlep ni'zam hujjetlerin qabi'l etti.

Huqi'qi'y ma'deniyatsi'z ja'miyettegi huqi'qi'y ugit, turaqli'li'q ha'm birlikti ko'z aldi'mi'zg'a keltirip bolmaydi'. Ma'mlekette a'melge asi'ri'li'p ati'rg'an ekonomikali'q ha'm siyasiy reformalar xali'qti'n' materialli'q parawanli'g'i'n asi'ri'w, ja'miyetti tupten qayta quri'w menen ti'g'i'z ali'p bari'lmaqta. Xali'qti'n' huqi'qi'y sanasi' o'sip barmaqta, endi demokratik ma'mlekettin' pardiwali' bekkemlenbekte. Huqi'qi'y ma'deniyat adamlardi'n' axlaqi'y ha'm ruwx'i'y sanasi'ni'n' bo'legi, puxaralardi'n' ni'zamlardi' biliwleri, hurmet etiw, huqi'qbuzarli'qqa kelispewshiligi, ni'zamg'a boysi'ni'wi'nan ibarat.

Ni'zamshi'li'q ha'm huqi'qi'y ta'rtip bolmas eken, huqi'qi'y ma'mleket quri'w mumkin emes. Ja'miyettin' ekonomikali'q erkinligi, isbilermenlik ha'm miynetin' ma'mleket ta'repinen kepillengenligi, mulkshiliktin' barli'q formalari'ni'n' ten'ligi ha'm huqi'qi'y qorg'g'anli'g'i' ni'zamshi'li'q ha'm huqi'q tartipti'n' en' a'hmiyetli faktori'.

Ni'zamg'a boysi'ni'w huqi'qi'y ma'deniyatti'n' za'ruriy elementi boli'p, ol ni'zamlardi' puxta bilip, uyreniwdi g'ana emes, ba'lki olarg'a toli'q a'mel qi'li'w, olar tiykari'nda erkin is jurgiziwdi talap etedi. Sonli'qtan ni'zamg'a boysi'ni'w bazar qatnaslari'na o'tiwidin' barli'q a'mel qi'li'wi' kerek bolg'an jetekshi prinstiplerinen biri.

Haqi'yqati'nda, ni'zamlarg'a boysi'ni'w ja'miyette jasap ati'rg'an ha'm miynet islep ati'rg'an barli'q xali'qti'n' tup ma'plerin ko'rsetetug'i'n a'hmiyetli baylani'slarg'a-ma'mleket ta'repinen qorg'alatug'i'n prinstiplerge boysi'ni'wdan ibarat. A'llette bunda adamlardi'n' shaxsiy baslawshi'li'g'i', qanshelli ni'zamli' rawajlani'wi', qollap-quwatlanil'wi'na da baylani'sli'.

Sonin' ushi'nda biz bul temani asttual temalardan biri dep esapladi'q.

Temanin' maqseti: Nizamlili'qti a'melge asi'ri'wda huqiqiy ta'lim-tarbiya usi'llari', qurallari', jollarin uyreniw, izertlew;

Temanin' jan'ali'g'I': Nizamliliqti'n' ori'nlani'wi'nda huqiqiy ta'lim-tarbiyani'n' ro'lin , klasstan ti's jumi'slardi' ali'p bariw jollari' ha'm usi'llari'n ashi'p beriwge ha'reket ettik. Tarbiyali'q saatlardi'n' sabaq islenbeleri jarati'ldi'.

Istin' duzilisi: Is Kirisiw, eki bap, alti' paragraf, juwmaqlaw, paydalani'lg'an a'debiyatlar diziminen ibarat.

Izertlew din' metodologik tiykari': O'zbekstan Respublikasi' Konstitutsiyasi, O'zbekstan Respublikasi nizamlari', xali'aqarali'q hujjetler, O'zbekstan Respublikasi Prezidentinin' huquqiy hujjetleri, ha'mde basqa normativ huquqiy hujjetlerden ibarat.

1 –BAP: NIZAMSHILIQ HA'M HUQIQIY TARTIP TUSINIGI

1.1. Nizamshiliq ha'm huqiqiy tartip tusinigi, ma'nisi, prinsipleri

Ni'zamli'li'q ha'm huqi'qi'y ta'rriptin' mashqalalari' ilimpaz yuristlerdin' ha'm a'meliy is ali'p baratug'i'n xi'zmetkerlerdin' di'qqati'n ba'rhamma o'zine tarti'p keldi, sebebi ko'binese adamni'n' (shaxsti'n') huqi'qi'y jag'dayi', oni'n' huqi'qlari' menen erkinliklari, ja'miyettegi siyasiy duzilistin' jag'dayi' bul mashqalalardi'n' sheshiliwine baylani'sli' boli'p tabi'ladi'. Huqi'qi'y ma'mlekettin' qa'liplesiwi ushi'n tiykar duziw dawrinde bul ma'sele og'ada ulken ahmiyetke iye boladi'. Ni'zamshi'li'q adamni'n' haqi'yqi'y erkinligi, oni'n' huqi'qlari' menen erkinliklerinin' temiyinleniwine, hakimiyatti' bo'liw, olardi'n' biyliklari ha'm wakilliklari sheklerinde ma'mleketlik uyi'mlar ha'm ja'miyetlik sho'lkemlerdin jumi'si'n baqlaw prinstipin amelge asi'ri'wga jardem etedi.

Ha'zirgi waqi'tta ni'zamli'li'q tusinigin ani'qlag'anda ma'mleket ni'zamlari'nda ha'm ni'zamg'a mua'pi'q normalardi' islep shi'qqanda huqi'qti' haqi'yqi'y ko'rsetiw ideyasi'na di'qqat qapati'lmaqta. Ni'zamli'li'q ha'reket etip turg'an huqi'q sistemasi' si'pati'nda qaralmaqta, al ol bolsa ja'miyette huqi'qi'y prinstiplerdi, uli'wma adamzatti'n' ideallari' ha'm qa'diriyatlari'n iske asi'ratug'i'n huqi'qi'y ni'zamshi'li'qti'n' boli'wi'n na'zerde tutadi'. Bunday ko'zqaras aqi'lg'a ug'ras ori'nli' boli'p tabi'ladi'. Eger biz pozitivlik (ta'jiriybege, faktlerge tiykarlang'an) huqi'q huqi'qti'n' ideyalari' ha'm prinstiplerine mua'pi'q keliwi dep moyi'nlasaq, onda ni'zamli'li'qta tek huqi'qi'y ni'zamshi'li'q bolg'anda g'ana o'mir sure aladi' dep ayta alami'z. Usi'ni'n menen birge qa'legen jan'a teoriya duzilip ati'rg'an waqti'nda yamasa duzilgennen keyin birden toli'q juwmaqlani'p qa'liplespeydi, al ol bunnan bi'lay teren'lestiriwge ha'm rawajlandi'ri'wga muta'j boladi'. Ni'zamli'li'qti' jan'asha tusiniw huqi'qti' duziw ha'm iske asi'ri'w prostesin qayta oylap qarap shi'g'i'w bari'si'nda ha'm soni'n' menen birge huqi'qi'y oy-pikirdin' buri'ng'i' jetiskenliklerin esapqa ali'w menen o'zinin' tasti'yi'qlani'wi'n tabadi'. Usi'ni'li'p oti'rg'an ni'zamli'li'q tusiniginde birinshi gezekte pozitivlik huqi'qti'n' o'zinin' sapali'q ta'repi, demek usi'nnan shi'g'i'p ni'zamli'li'qti'n' da sapali'q ta'repi

ayi'ri'li'p turadi'. Biraq ni'zamli'li'q — bul quramali' ha'm ko'p qi'rli' tusinik, ol huqi'qti' duziw, oni'n' ha'reket etiw ha'm oni' iske asi'ri'w menen, demokratiya sistemasi' menen baylani'sli' boladi'. Ni'zamli'li'qti'n mazmuni' huqi'q do'retiwshiliktin' si'pati'nda ha'm na'tiyjelerinde boli'p qalmastan, al huqi'qi'y normativlik materialdi' so'zsiz saqlawda, ori'nlawda ha'm qollani'wda da boladi'.

Ni'zamli'li'qti' ni'zam shi'g'ari'wshi'li'q penen ten'lestiriwge bolmaydi'. Oni'n' talaplari' huqi'qqa mua'pi'q tiyisli normativlik aktlerdi basi'p shi'g'ari'wg'a minnetli bolg'an ni'zam shi'g'ari'wshi'g'a mura'jat etiw huqi'qi' menen sheklenip qali'wi' mumkin emes. Sonli'qtan da ni'zamli'li'qti' barli'q huqi'q sub'ektlari — ma'mleketlik uyi'mlar, olardi'n lawazi'mli' adamlari', ja'miyetlik sho'lkemler ha'm puqaralar ta'repinen sarras ha'm bulji'tpay ori'nlani'o'i' talabi'n da'sturiy tusinikten toli'q bas tarti'w tiykarsi'z boladi'.

Bul jag'dayda ni'zamli'li'qti'n' ani'qlamasi'n jan'a ideyalardi' ha'm qarsi'li'q tuwdi'rmaytug'i'n buri'ng'i' ko'zqaraslardi', sa'wlelendiriw menen belgilew aqi'lg'a ug'rast boladi'. Ayi'ri'm avtorlar is juzinde usi'nday juwmaqqa kelmekte, olar ni'zamli'li'qti' huqi'qi'y ni'zamlardi'n' ha'm olarga tiykarlangan yuridikali'n' aktlerdin' ko'rsetpelerin barli'q huqi'q sub'ektlari ta'repinen qatan' ha'm toli'q a'melge asi'ri'w si'pati'nda ani'qlaydi'.

Ni'zamlarg'a ha'm olarg'a tiykarlang'an basqa da normativlik aktlerge so'zsiz bag'i'ni'w- za'rur ekenligi ko'rsetilmese ni'zamli'li'q o'zinin' teoriyali'q ha'm a'meliy a'hmiyetin joyi'tadi', sebebi bunday bolg'anda ja'miyette ha'reket etip turg'an huqi'qti' hurmetlewgede, oni' barli'q jerde turmi'sqa asi'ri'wg'a bag'darlamaydi'. Ja'miyet ag'zalari'ni'n' huqi'qi'y ma'deniyati'n artti'ri'w, olardi'n' huqi'qi'y sanasi'n ko'teriw ma'plari barli'q, sub'ektlardin' o'zin huqi'q tiykari'nda tuti'wdi'n' a'hmiyetin, huqi'qti' buzi'wlarg'a jol qoyi'wg'a bolmaytug'i'ni'n ha'm oni'n' zi'yani'n ani'q seziniwin talap etedi.

Demek, ni'zamli'li'qti'n' kelbeti, oni'n' ma'nisi ba'rinen buri'n oni'n' haqi'yqi'y tiykari' — ja'miyetlik talaplardi' sa'wlelendiretug'i'n ha'm ja'miyet ag'zalari'ni'n' uli'wma ma'plerin bildiretug'i'n huqi'qi'y ni'zamshi'li'q penen ani'qlanadi'. Usi' tiykarda ni'zamli'li'q ha'm ni'zam shi'g'ari'wshi'li'q arasi'nda

ti'g'i'z o'z-ara baylani's ornati'ladi'. Joqari' da'rejedegi ni'zamli'li'q en' a'hmiyetli ja'miyetlik qatnasi'qlardi' ta'rtiplestiretug'i'n huqi'qi'y normalardi'n' bir tutas sistemasi' islep shi'g'i'lg'anda g'ana mumkin boladi'. Sebebi waqi'tti'n' o'tiwi menen ayi'ri'm huqi'qi'y rejeler eskire baslaydi'. Sonli'qtanda ma'mleket tek jan'a ni'zamlardi' o'z waqti'nda shi'g'ari'w haqqi'nda g'ana emes, al ni'zamlardi' jan'alap ha'm jetilistirip bari'w haqqi'nda da g'amxorli'q etiw kerek. Huqi'qi'y ta'rtiplestiriliwi tiyis bolg'an bir qatar ma'selelerdin' huqi'qi'y jaqtan jetkilikli da'rejede islep shi'g'i'lmawi', huqi'qtag'i' kemshilikler, huqi'qti'n' ayi'ri'm normalari'ni'n' eskirgenligi, huqi'q qollani'w praktikasi'nda ha'm ni'zamli'li'q prinstiplerin a'melge asi'ri'wda unamsi'z ta'sir jasaydi', sebebi huqi'q normalari'n duri's qollani'wda qosi'msha qolaysi'zli'qlar ha'm qi'yi'nshi'li'qlar payda etedi.

Elde jurgizilip ati'rg'an ekonomikali'q reforma, bazar qatnasi'qlari'na o'tiw ha'reket etip turg'an ni'zamlardi' tek jan'alawdi' g'ana emes, al olardi'n' ayi'ri'm rejelerin, atap aytqanda menshik turleri, ka'rxanalar ha'm sho'lkemlerdin' huqi'qi'y jag'dayi', jeke isbilermenlik jumi'si'nda yuridikali'q juwapershilikti ha'm t. b. usag'an ma'selelerdi tupkilikli qayta qarap shi'g'i'wdi' talap etti. Ni'zamshi'li'qti' jetilistiriw — bul uzliksiz prostess boli'p tabi'ladi', sebebi huqi'q o'zgerip ati'rg'an ha'm o'sip barati'rg'an turmi's talaplari'nan izde qalmawi' tiyis. Ja'miyetlik qatnasi'qlardi' ta'rtiplestiriw din' en' maqul bolg'an jollari'n izlew bunnan bi'lay da dawam ettiriledi. Usi'ni'n menen birge ma'mleketke huqi'q normalari'ni'n za'rur bolg'an turaqli'li'g'i'n, ja'miyetlik qatnasi'qlardi'n' bekkemligin puqaralar ha'm sho'lkemlerdin o'z huqi'qlari' menen minnetlerine isenimin turaqlasti'ri'wi' ushi'n huqi'qi'y ma'selelerdi sheshiw za'rur boladi'. Huqi'qi'y sistema bir waqi'tti'n' o'zinde bul tusiniklerdin' aqi'lg'a ug'ras uylesiwi menen ha'm turaqli' ha'm ha'reketshen' boli'wi' tiyis. Ni'zamlardi'n' belgili bir rejelerin qayta-qayta o'zgerte beriw huqi'q do'retiwshi uyi'mlardi'n' abi'rayi'n ko'termeydi, ni'zamli'li'q kepilliklerin bosan'latadi'.

Ni'zamli'li'qti' tiykarli' turde huqi'q do'retiwshilik prinstipi, ma'mleketlik uyi'mlar, ja'miyetlik sho'lkemler, olardi'n' lawazi'mli' adamlari' jumi'si'ni'n

ha'm puqaralardi'n' o'zin tuti'wi'ni'n' prinstipi, sonday-aq huqi'qi'y ni'zamlardi'n' ha'm basqa da normativlik aktlerdin' bulji'tpay saqlani'wi'n ha'm ori'nlani'wi'n ta'miynlewshi qag'i'yda si'pati'nda qaraw mumkin. Huqi'q do'retiwshilikte ni'zamli'li'q prinstipe huqi'qi'y ni'zamlarda ha'm olarg'a tiykarlang'an ni'zamg'a mua'pi'q aktlerdi qabi'l etiwde ko'rinedi. Ni'zam shi'g'ari'wshi' o'zinin' do'retiwshilik jumi'si'nda huqi'q ideyasi'na ha'm huqi'qi'y prinstiplerine boysi'nadi'. Bunnan ti'sqari' ol Konstitustiya ha'm reglamentler yamasa ni'zamlar ta'repinen belgilengen huqi'q do'retiwshilik ta'rtibin qatan' basshi'li'qqa aladi'. Ni'zamli'li'q ma'mleketlik uyi'mlar, ja'miyetlik sho'lkemler, olardi'n' lawazi'mli' adamlari' jumi'si'ni'n' ha'm puqaralardi'n' o'zin tuti'wi'ni'n' prinstipi si'pati'nda Konstitustiyali'q talap da'rejesine ko'teriledi. Demokratiyalı'q ma'mleket o'z siyasati'n putkilley ni'zamli' jollar menen turmi'sqa asi'radi', olardi'n' arasi'nda birinshi gezekte xali'qti' sho'lkemlestiriw ha'm birlestiriw, olardi' ma'mleket ha'm ja'miyet islerin basqari'wg'a ko'p ta'repleme a'meliy jumi'sqa tarti'w, ma'deniy-massali'q ha'm tusinik jumi'slari'n jurgiziw, puqaralardi' isendiriw, ta'rbiyalaw ha'm kayta ta'rbiyalaw isleri ayi'ri'li'p turadi'. Ja'miyetlik sho'lkemler o'zinin' a'meliy jumi'si'nda, puqaralar o'zlerinin' huqi'qlari' menen minnetlerin a'melge asi'rg'anda da ni'zamg'a mua'pi'q ha'reket etedi. Ni'zamli'li'q prinstip si'pati'nda ma'mleketlik ha'm miynet intizami'n saqlawdi' na'zerde tutadi'. Oni'n' ma'nisi ka'rxanalar, sho'lkemler ha'm ma'kemeler jumi'si'ni'n' ishki miynet ta'rtibin ha'm basqa da qa'delerin, bulji'tpay saqlawdan, xi'zmet babi'ndag'i' minnetlerdi, ali'ng'an tapsi'rmalardi', sha'rtnamali'q ha'm basqa da minnetlemelerdi o'z waqti'nda ha'm sarras ori'nlawdan ibarat boladi'. Ni'zamli'li'q ha'm intizam o'z-ara ta'biyiy ra'uishte baylani'sta boladi', ni'zamli'li'q intizamli'li'qti' na'zerde tutadi' ha'm o'zi de ogan belgili da'rejede baylani'sli' boladi'. Intizamli'li'qti' bekkemlew ni'zamli'li'qti' bekkemlewge unamli' ta'sir etedi ha'm kerisinshe intizamli'li'qti' turaqli' turde buzi'w ni'zamli'li'q tiykarlari'ni'n' bekkemligin buzadi'.

Ni'zamli'li'q qag'i'yda si'pati'nda huqi'q normalari'n iske asi'ri'wdi' ta'miyinleydi ha'm ni'zamlardi' saqlaw ja'ne ori'nlaw, olardi' duri's qollani'w talaplari'nan, olardi' buzg'ani' ushi'n yuridikali'q ha'm basqa da juwapkershiliktin' so'zsiz ekenliginen ibarat boladi'. Demokratiyali'q siyasiy duzimde huqi'qti' a'melge asi'ri'w ushi'n qolayli' jag'daylar jarati'li'p beriletug'i'n, al huqi'qti' buzi'wlar elespesiz ha'm ja'miyet ja'ne ma'mleket ta'repinen di'qqatsi'z qalmaytug'i'n ja'miyetlik qatnasi'qlar sistemasi' qa'liplesedi. Ni'zamli'li'qti' barli'q jerde bekkemlew ilajlari'n belgiley oti'ri'p, ma'mleket oni' ko'rsetilgen ush aspektte tusiniwge tiykarlanadi'.

Ni'zamli'li'q barli'q huqi'q sub'ektlari ta'repinen barli'q huqi'qi'y normativlik materiallardin' bulji'tpay saqlani'wi'n ha'm ori'nlani'wi'n na'zerde tutadi'. Ma'mleketlik uyi'mlar ta'repinen huqi'q normalari' buzi'lg'an jag'dayda ni'zamli'li'q bekkem bolmaytug'i'ni'n, sonday-aq barli'q puqaralar ha'm olardi'n' birlespeleri ni'zamlardi' saqlamag'an jag'daydi' oylaw mumkin emes. Ma'mleketlik uyi'mlar, ja'miyetlik sho'lkemler ha'm puqaralar ta'repinen ni'zamlardi'n' saqlani'wi', ni'zamli'li'qti'n' ha'r qi'yli', biraq birdey a'hmiyettegi ta'repleri boli'p tabi'ladi'.

Yuridikali'q a'debiyatta, ni'zamli'li'qti'n' eki aspekti' haqqi'nda bir neshe ret ayti'ladi'. Ken' aspektinde (ko'zqarasta) barli'q huqi'q sub'ektlarinen talap etiletug'i'n o'zin tuti'w prinstipin, al tar sheklengen ma'nisinde — ma'mleketlik apparat jumi'si'ni'n' prinstipin ko'rsetedi.

Ni'zamli'li'qti' eki aspektke bo'liwde teoriyali'q ha'm praktikali'q ma'nisi joq. Ni'zamli'li'qti' so'zdin' ken' ha'm sheklengen ma'nisinde tusiniw mumkin bolg'anda, ol bir aspektinde ha'mme ushi'n minnetlidey, al ekinshisinde tek ma'mleketlik uyi'mlar ushi'n minnetlidey boli'p ko'rinedi. Bunnan puqaralar ni'zamlardi' ba'rha'ma emes, al ni'zamli'li'q ken' ma'nisinde ali'ng'anda g'ana saqlawi' kerek degen naduri's juwmaq shi'g'ari'wi' mumkin. Is juzinde ani'q bir jag'dayda ga'p qaysi' aspekt haqqi'nda boli'p ati'rg'ani'n ayi'ri'w an'sat emes, sonli'qtan da huqi'qti' buzi'wshi'lardi' aqlaw ushi'n jollar ashi'ladi'. Ni'zamli'li'qti'n' mazmuni'ndag'i' en' basli'si' — ma'mleketlik ha'kimiyat ha'm

basqari'w uyi'mlari' ta'repinen ni'zamlardi'n' saqlani'wi', al puqaralar ha'm ja'miyetlik sho'lkemler ta'repinen olardi'n' saqlani'wi' bunday da'rejede a'hmiyetli emes degen pikir qa'te boli'p tabi'ladi'. Ol puqaralardi'n' huqi'q sanasi'ni'n' rawajlani'wi'na, olardi' ni'zamlardi' hurmetlew ruwx'i'nda ta'rbiyalawg'a zi'yan keltiredi. Ni'zamli'li'qti'n ja'miyetlik qatnasi'qlar sub'ektinin kim ekenligine qaramastan qanday da bir ayi'rmalardi' ha'm o'zgesheliklerdi bilmeytugi'n talaplari'ni'n' ha'mmege ortaq ekenligin tabanli'li'q penen atap ko'rsetiw tiyis. Tek sonda g'ana ja'miyette huqi'qi'y ma'mleket duziw tiykarlari' qa'liplesedi.

Turmi'sti'n' o'zi ha'm ma'mlekettin' o'zinin' tiykarg'i' wazi'ypalari'n a'melge asi'ri'w boyi'nsha jumi'si' ni'zamlar ha'mme ta'repinen saqlanatug'i'n ja'ne ori'nlanatug'i'n jerde ni'zamli'qti'n' barli'g'i'n bir neshe ret ko'rsetedi. Eger huqi'q sub'ektlerinin' biri bunday minnetten azat etilse, yamasa o'z jumi'si'nda xali'qti'n, arnawli' huqi'q qorg'aw uyi'mlari'ni'n' qadag'alao'i'nan shi'g'i'p ketse, onda ni'zamli'li'qti'n' buzi'li'wi'na haqi'yqi'y qa'o'ip tuo'adi'. O'z waqti'nda totalitar (tuti'm jurgizio') duzilisi sharayatlari'nda ni'zamli'li'q ayi'ri'm ma'mleketlik uyi'mlar ta'repinen ko'p ma'rtebe buzi'ldi'. Sonli'qtan da ma'mleketlik uyi'mlar ta'repinen xa'r qanday ni'zamsi'zli'q ha'reketin isleo'di boldi'rmao'g'a umti'li'o' toli'q tusinikli na'rse. Biraq o'z gezeginde, eger ma'mleketlik uyi'mlar ni'zamdi' bulji'tpay ori'nlap, al puqaralar olardi' jazalanbastan buza berse, onda ni'zamli'li'q ja'ne de kemsitilgen boladi'. Ni'zamlardi' saqlao' ha'm ori'nlaw talabi' birdey ha'm ha'mmege tiyisli boli'p tabi'ladi'.

Ni'zamli'li'qti'n ma'nisi huqi'qi'y ni'zamlar do'retiwden ha'm olardi' turmi'sqa engiziwden ni'zam shi'g'ari'wshi' ta'repine na'zerde tuti'lmag'an. Oni'n' ko'rsetpelerine qarama-qarsi' keletug'i'n ja'miyetlik qatnasi'qlarg'a jol qoymawdan ibarat boladi'. Eger huqi'q do'retiushilik prostessi demokratiyali'q si'patqa iye bossa, ol huqi'qi'y ni'zamlardi' qabi'l etiwge ja'rdem beredi. Bul jag'dayda ni'zam shi'g'ari'o'shi'ni'n' ma'pleri xali'qti'n' ma'pleri menen sa'ykes

keledi, al ni'zamli'li'q putkil ja'miyetke xi'zmet etedi, og'an oni'n' aldi'nda turg'an uazi'ypalardi' sheshio'de ja'rdem ko'rsetedi.

Ja'miyetlik qubi'li's si'pati'nda ni'zamli'li'qti'n' payda boli'w waqti'na baylani'sli' yuridikali'q a'debiyatta eki ko'zqaras bildiriledi. Bir avtorlar ni'zamli'li'q ba'rha bolg'an emes ha'm oni' ja'miyetge ma'mlekettin' ja'ne huqi'qti'n' boli'wi'na baylani'sti'ri'w sha'rt emes, al ol tek ten'lik ha'm demokratiya prinstipleri ja'riyalani'o'i' ja'ne a'melge asi'ri'li'o'i' menen burjuaziyali'k-demokratiyali'q revolyustiyalar da'wirinde payda boladi' dep esaplaydi'. Demokratiyali'q emes ma'mleketlerde zorli'q ko'rsetiw, adamni'n' huqi'qlari'n qopal turde buzi'o' jag'dayi'nda ni'zamli'li'q bolmadi' dep ko'rsetedi. Basqa bir avtorlar ma'mleket ha'm huqi'q bolg'an qa'legen ja'miyette ni'zamli'li'qti'n' bolatug'i'ni'n moyi'nlaydi' sebebi ja'miyetke, ma'mlekette ni'zamlardi'n' ori'nlani'o'i'na ma'pdar boladi'.

Tariyxı'y rawajlani'w, siyasiy teoriyalar ha'r bir ja'miyette basqa huqi'qi'y kubi'li'slar menen bir qatarda ogan ta'n ni'zamli'li'q bolatug'i'ni'n ko'rsetedi. A'llette oni'n' da'rejesi ni'zamshi'li'qti'n'. demokratiya sistemasi'ni'n' ha'r qi'yli' bolg'ani'nday ba'rham ha'r qi'yli' bolg'an. Biraq ni'zamli'li'qqa barli'q o'aqi'tta aytarli'qtay qi'zi'g'i'wshi'li'q boli'p keldi. Ma'selen, huqi'qi'y ma'mleket duzio' ideyasi'ni'n' tami'rlari' a'yyemgi o'aqi'tlarg'a ketetug'i'nli'g'i' teginnen emes. Bizler bugingi kuni uzaq o'tmishte huqi'qi'y ni'zamlar bolmadi' dep tasti'yi'qlay alami'z ba? A'jayi'p etip islep shi'g'i'lg'an Rim jeke huqi'qi' o'zinin' ko'plegen rejelerinde huqi'q ideyasi'na ha'm prinstiplerin juo'ap beredi. Bunday bolmag'anda ol mi'n' ji'llardan o'tip ha'zirgi zaman huqi'q sistemalari'na ulken ta'sir tiyigize almag'an bolar edi.

Solay etip, ni'zamli'li'q huqi'qi'y ni'zamlardi'n' ha'm olarg'a tiykarlang'an basqa da normativlik aktlerdin' ha'rekettegi sistemasi', sonday-aq olardi' ja'miyetlik qatnasi'qlardi'n' turaqli'li'g'i'n, puqaralar ha'm sho'lkemlerdin' huqi'qlari' menen erkinliklerin qorg'awdi' ta'miyinlewshi bekkem huqi'q ta'rtibin ornati'w maqsetinde barli'q huqi'q sub'ektlari ta'repinen olardi'n' bulji'tpay saqlani'wi' ha'm ori'nlani'wi' boli'p tabi'ladi'.

Ni'zamli'li'q prinstipleri degende oni'n' tiykarg'i' baslamalari', ani'qlap beriwshi ideyalari' tusiniledi. Prinstipler ni'zamli'li'qti'n' tiykarg'i' ta'replerin si'patlaydi' ha'm ja'mi ji'ynali'p ol haqqi'nda uli'wma tusinik payda etedi, oni'n' ma'nisin ha'm maqsetin ashi'p beredi.

Ni'zamli'li'qti'n' tiykarg'i' prinstipi retinde ni'zamlardi'n' huqi'q ideyalari'na ha'm prinstiplerine mua'pi'qli'g'i'n esaplaw kerek boladi'. Ni'zamli'li'qti'n' bazasi'n quraytug'i'n ni'zamlar huqi'qi'y boli'wi', uli'wma adamzat ideallari'n qa'diriyatlari'n o'z ishine ali'wi' tiyis. Tek huqi'qi'y ni'zamlar ha'm olardi'n' tiykari'nda qa'liplesetug'i'n ni'zamli'li'q arqali' adam ha'm puqarani'n' erkinlikleri iske asi'ri'ladi', haqi'yqi'y si'patqa iye boladi'.

Bekkem ni'zamli'li'qti'n' qa'liplesiwin ba'rha'ma oni'n' talaplari'ni'n' ha'mmege tiyisliligi prinstipi menen baylani'sti'ri'ladi'. Sebebi, demokratiyali'q ja'miyette ni'zam aldi'nda barli'q puqaralardi'n' Konstitustiyali'q ten'ligi bekitedi, ni'zamli'li'q talaplari'ni'n' ha'mmege tiyisliligi prinstipi ni'zamlardi' qatan' ha'm bulji'tpay ori'nlawdi'n' ten'dey da'rejede barli'q huqi'q sub'ektlerinin' minneti boli'p tabi'latug'i'ni'n' anlatadi'. Xi'zmet jag'dayi'na, ja'miyetlik yamasa ma'mleketlik xi'zmetlerine qaramastan hesh kimgе ni'zam talaplari'n buzi'wg'a jol qoydi'ri'lmaydi'. Ni'zamdi' saqlaw ha'm ori'nlaw — ha'mmenin' uli'wmali'q ha'm tendey minneti. Eger ja'miyet tutas alg'anda bekkem ni'zamli'li'q ha'm huqi'q ta'rtibin ornati'wg'a ma'pdar bolsa, onda ol ni'zamli'li'qti'n' za'ruriy sha'rti ha'm huqi'qi'y kepillik si'pati'nda ni'zamli'li'qti'n' talaplari'ni'n' uli'wmali'g'i'n ashi'q aydi'n bildiredi ha'm qollap-quwatlaydi'.

Ni'zamli'li'q baslamalari'n bekkemlew ushi'n huqi'q, do'retiwshilik ha'm huqi'q qollani'wda ni'zamni'n' ustin turi'w prinstipi ulken a'hmiyetke iye boladi'. Normativlik aktlerdin' yuridikali'q kushi huqi'q do'retiwshi uyi'mni'n' ma'mleketlik mexanizm sistemasi'nda iyelegen orni'na baylani'sli' boladi'. Ma'mleket mexanizminde en' joqari' ori'n ha'kimiyatti'n' wa'killik uyi'mlari'na, parlamentlerge, kongresslerge ha'm t.b. tiyisli boladi'. Ha'kimiyatti'n' joqari' uyi'mlari'ni'n' ha'm g'alaba xali'qli'q referendumni'n' aktleri so'zsiz haqi'yqi'y

boladi', ni'zam shi'g'ari'wshi'ni'n' o'zinen basqa olardi' hesh kim biykarlawg'a yamasa o'zgertiwge haqli' emes. Qalg'an barli'q normativlik aktler ni'zamg'a muwapi'q boli'p, ni'zamni'n' joqari' yuridikali'q kushi sha'rtinde boladi'. Normativlik materiallardin' og'ada ko'pligi ni'zamni'n' rolin kemitken, oni'n' ni'zamg'a muwapi'q aktlerde aralasi'p ko'rinbey ketiwine ali'p kelgen. Awqamni'n' i'di'raytug'i'n waqti'ndag'i'day jag'dayg'a jol qoyi'o'g'a bolmaydi'. Bug'an sol waqi'tta a'sirese eldin', hukimettin' ko'p sanli' ministrlikleri, komitetleri, basqarmalari' ha'm vedomstvolari' jol qoyi'p, ba'rhamma ma'mlekettin' ni'zamlari'na qayshi' keletug'i'n ko'plegen qararlar ha'm instrukstiyalar shi'g'ari'p turdi'.

Sunday-aq ni'zamli'li'qti'n' birligi prinstipi de tiykarg'i'lari'nan biri boli'p tabi'ladi'. Ol jergilikli jag'daylar ha'm ayi'rmashi'li'qlarg'a qaramastan eldin' putkil aymag'i'nda ni'zamlardin' birdey tusiniliw ha'm qollani'w za'rurligin anlatadi'. (Federativlik ma'mlekettin' ni'zamlari' o'z ha'reketin eldin' putkil aymag'i'na taratadi'. Federastiyani'n barli'q sub'ektlari ta'repinen ori'nlawg'a minnetli boladi').

Huqi'q do'retiwshilik ha'm huqi'q qollani'w prostessi ushi'n ni'zamli'li'qti'n' birligi ha'm maqsetke muwapi'qli'q prinstipi ulken a'hmiyetke iye boladi'. Ni'zamli'li'q ha'm maqsetke muwapi'qli'qti' ti'g'i'z baylani'sta qaraw, bul tusiniklerdi bir-birine qarama-qarsi' qoymaw kerek boladi'. Maqsetke muwapi'qli'q ni'zamni'n' o'zinde belgilenip, oni' sarras qollani'w, maqsetke muwapi'q sheshimdi tan'lap ali'w boli'p tabi'ladi'. Usi'ni'n' menen birge huqi'qti' qollani'w prostesinde ni'zamli'li'q ha'm maqsetke mua'pi'qli'q birdey dep qaralmaydi', sebebi eger ol sali'sti'rma ani'qlang'an yamasa jetkilikli da'rejede ani'qlanbag'an gipotezalg'a, dispoziniyalar yamasa jazalg'a iye bolsa, ani'q bir isti sheshiwidin' en' maqul bolg'an varianti'n ni'zam sheklerinde izlep tabi'w za'rur boladi'. Maqsetke mua'pi'qli'q ni'zamli'li'q ko'leminde ni'zam tiykari'nda ha'm oni' ori'nlaw ushi'n ha'reket etiqdi astlatadi'. Maqsetke mua'pi'q sheshim ni'zamni'n' maqsetlerine en' jaqsi' turde erisiwge ja'rdem etedi. Qanday bolmasi'n huqi'q normalari'n buzi'wdi' jergilikli yamasa vedomstvoli'q maqsetke

mua'pi'qli'q, jergilikli jag'daylar yamasa usi'g'an da'lillerdi si'ltawlap aqlawg'a bolmaydi'. Huqi'q qollani'w jumi's penen shug'i'llani'wshi' ha'm ni'zamni'n' qanday da bir kemis-kuti'kleri'n ani'qlag'an adamlar, ni'zamnan bas tarti'wg'a haqi'li' emes. Huqi'q qollani'wshi'ni'n' pikiri ni'zam shi'g'ari'wshi'ni'n' kollektivlik (ja'ma'a'tlik) pikirinen joqari' qoyi'wg'a bolmaydi'. Huqi'q qollani'wshi' adamlar o'zlerinin' usi'ni'slari'n tiyisli huqi'q do'retiw uyi'mlari'na bildiriwi g'ana mumkin. Ni'zamni'n' maqsetke mua'pi'qli'g'i' yamasa mua'pi'qsi'zli'g'i' haqqi'ndag'i' ma'seleni birotala ni'zam shi'g'ari'wshi' g'ana sheshedi. Tek usi'lay bolg'an jag'dayda g'ana ni'zamli'li'qti'n' bekkemligi ta'miyinleniwi mumkin.

Ni'zamli'li'qti'n' jag'dayi' puqaralardi'n' jalpi' ha'm huqi'qi'y ma'deniyati'na, olardi'n' huqi'qli'n sanasi'ni'n' da'rejesine, olardi'n' ni'zamlardi' ha'm ja'miyetlik turmi's qa'delerin hurmetlew ruwx'i'nda ta'rbiyalawg'a tikkeley baylani'sli' boladi'. Usi'nnan ni'zamli'li'q ha'm ma'deniyatli'li'qti'n' birligi prinstipi kelip shi'g'adi'. Puqaralardi'n' jalpi' ha'm huqi'qi'y ma'deniyati' qanshelli joqari' bolsa, sonshelli huqi'q buzi'wlar az, ni'zamli'li'q ha'm huqi'q ta'rtibi bekkem boladi'. Yuristlerdin' vazi'ypasi' — huqi'qi'y bilimlerde xali'qqa jetkeriw, jaslardi' huqi'qi'y jaqtan ta'rbiyalawg'a ko'birek di'qqat beriwden ibarat boli'p tabi'ladi'

Ni'zamli'li'q ha'm huqi'q ta'rtibi bul bir qatardag'i' ma'mleketlik huqi'qi'y qubi'li's. Huqi'q ta'rtibi ba'rhamma ni'zamli'li'q penen qatar turadi', oni'n' jag'dayi'na baylani'sli' boladi' ha'm oni'n' na'tiyjesi boli'p tabi'ladi'. Huqi'q, ta'rtibi haqqi'nda tek ja'miyettegi ni'zamli'li'q jag'dayi'n, oni'n' talaplari'ni'n' ori'nlani'wi'n tallap qarap shi'g'i'p g'ana ayti'w mumkin. Ja'miyette bekkem ni'zamli'li'q bolg'anda bekkem, turaqli' huqi'q ta'rtibi qalipsedi. Eger ni'zamlar buzi'lsa, onda ni'zamli'li'q ja'bir ko'redi, solay etip huqi'qi'y ta'rtipke de zi'yan keltiriledi. Sonli'qtan da ha'tte en' jaqsi' huqi'qi'y ni'zamlar da ja'miyette olardi'n' bulji'tpay saqlani'wi'na ha'm ori'nlani'wi'na erisilmegen jag'dayda unamli' na'tiyje bermeydi ha'm ni'zamli'li'q ja'ne huqi'q ta'rtibi mashqalalari'n sheshpeydi.

Huqi'q ta'rtibi tusinigi haqqi'nda ma'seleni sheshimin tutas alg'anda oni'n' ja'miyetlik ta'rtip penen baylani'si'na tiykarlani'w maqsetke mua'pi'q boladi'. Ja'miyetlik ta'rtip putkil ja'miyettin' kush sali'wlari'ni'n' ha'm barli'q sostialli'q normalar: huqi'q, (a'dep-ikramli'q) moral, urp-a'det, da'sturler ja'miyetlik sho'lkemler normalari' ha'm basqalardi'n' ha'reketi na'tiyjesinde ornati'lg'an ja'miyetlik qatnasi'qlardi'n' haqi'yqi'y sistemasi'n bildiredi. Ja'miyetlik ta'rtpi ta'miynlewdi tutasi' menen putkil ja'miyet baqlap baradi' ha'm oni' buzi'wshi'larg'a baylani'sli' o'zinin' ta'sir etiw ilajlari'n ko'redi.

Huqi'q ta'rtibi huqi'qti'n' ha'reketi, ni'zamli'li'q qa'deleri menen ornati'ladi'. Ol huqi'qi'y ni'zamlardi' ha'm olarg'a tiykarlang'an normativlik aktlerdi iske asi'ri'w, yuridikali'q kepillikler, birinshi gezekte Konstitustiyali'q kepillikler menen, huqi'qti' buzi'wshi'larg'a baylani'sli' za'rur bolg'an jag'daylarda ma'mleketlik ma'jburlew ilajlari'n qollanatug'i'n arnawli' ma'mleketlik uyi'mlardi'n' jumi'si' menen ornati'ladi'. Huqi'q ta'rtibinin' ja'miyetlik ta'rtip penen o'z-ara baylani'si'nda huqi'q ta'rtibi tutas putinnin' bir bo'legi si'pati'nda ha'reket etedi. Ja'miyetlik ta'rtip a'dewir ken' tusinik, sebebi ol adamlar ha'm olardi'n' ja'ma'a'tleri arasi'nda qa'liplesetug'i'n barli'q ja'miyetlik qatnasi'qlardi' o'z ishine aladi'. Huqi'q ta'rtibi tek huqi'qti'n' tikkeley ta'siri asti'nda qa'liplesetug'i'n qatnasi'qlardi' qamti'ydi'. Ol ja'miyetlik ta'rtpin' orayli'q bolegin quraydi', sebebi en' a'hmiyetli, en' tupkilikli ja'miyetlik qatnasi'qlar huqi'q penen ta'rtplestiriledi. Huqi'q ko'z qarasi'nan a'hmiyetli bolmag'an basqa qatnasi'qlar basqa sostialli'q normalardi'n' ta'siri asti'nda qa'liplesedi ha'm ja'miyetlik ta'rtip sistemasi'na jatadi'.

Huqi'q ta'rtibin ha'rqanday buzi'wlar bir waqi'tti'n' o'zinde ja'miyetlik ta'rtpi buzi'w boladi', sebebi huqi'q ta'rtibi ja'miyetlik ta'rtpke kiredi. Biraq ja'miyetlik ta'rtpin' barli'q buzi'w jag'daylari', bir o'aqi'tti'n' ishinde huqi'q ta'rtibin buzi'wdi' an'latpaydi', sebebi ja'miyetlik ta'rtip o'zinin' ko'lemi boyi'nsha a'dewir ken' qubi'li'si' boli'p tabi'ladi'. Huqi'q ta'rtibin buzg'an g'ana sub'ektlerdi yuridikali'q juwapkershilikke tarti'w ushi'n bul jag'daydi' huqi'q qollani'w jumi'si'nda ba'rhama esapqa ali'w tiyis. Huqi'qi'y ha'm ja'miyetlik

ta'rtipti ayi'ri'm turde qarawdi'n' praktikali'q a'hmiyeti usi'nnan ibarat boladi'. Olardi' ayi'ra biliw huqi'q sistemasi'n ha'm yuridikali'q juwapkershilik tiykarlari'n biliwge baylani'sli' boladi'. Ayi'pli'lar yuridikali'q juwapkershilikke huqi'qi'y normalar boyi'nsha jazalawlarg'a mua'pi'q tarti'ladi'. Al ja'miyetlik ta'rtipti buzg'anda ayi'pli'larg'a tek ja'miyetlik ta'sir etiw ilajlari' qollani'li'wi' mumkin. Sonli'qtan da huqi'qi'y ha'm ja'miyetlik ta'rtipti birdey dep qaraw, olardi' bir-birinen ayi'ra almaw huqi'q sub'ektlerinin' huqi'qlari'n ha'm ni'zamli' ma'plerin kemsitiwge ali'p keliwi mumkin.

Huqi'q ta'rtibinin' tiykarg'i' maqseti — putkil ja'miyettin' ma'plerinde huqi'q normalari' menen bektilgen erkinlik bari'nsha a'melge asi'ri'latug'i'n, bassi'ni'wshi'li'q ha'm ni'zamsi'zli'qqa jol qoyi'lmaytug'i'n, ja'miyetlik turmi'sti'n' barli'q qatnasi'wshi'lari'ni'n' huqi'qlari' menen erkinlikleri bari'nsha qorg'alatug'i'n o'z-ara baylani'slar ha'm qatnasi'qlardi' qollap-quwatlawdan ibarat boladi'.

Solay etip, huqi'qi'y ta'rtip ni'zamli'li'qti' a'melge asi'ri'wdi'n' na'tiyjesi boladi' ha'm huqi'qi'y ni'zamlar ja'ne olarg'a tiykarlang'an normativlik aktlerdin' tikkeley ta'sirinde qa'liplesetug'i'n ha'm huqi'qi'y ta'rtplestiriwdin' maqsetlerine erisiwge, huqi'q sub'ektlerinin' ja'riyalang'an huqi'qlari', erkinlikleri ha'm minnetlerinin' bekkemligine kepillik beretug'i'n haqi'qi'y ja'miyetlik qatnasi'qlar sistemasi'n bildiredi.

1.2. Nizamg'a boysiniwshiliq – huqiqiy madeniyattin' ayriqsha belgisi

Ma'mleketimizde a'melge asi'ri'li'p ati'rg'an ekonomikalı'q ha'm siyasiy reformalar xali'qti'n' materiallı'q parawanlı'g'i'n asi'ri'w, ja'miyetti tupten qayta quri'w menen ti'g'i'z ali'p bari'lmaqta. Xali'qti'n' huqi'qi'y sanasi' o'sip barmaqta, endi demokratik ma'mlekettin' pardiywali' bekkemlenbekte. Huqi'qi'y ma'deniyat adamlardi'n' axlaqi'y ha'm ruwxı'y sanasi'ni'n' bo'legi, puxaralardi'n' ni'zamlardi' biliwleri, hurmet etiwı, huqi'qbuzarli'qqa kelispewshiligi, ni'zamg'a boysi'ni'wi'nan ibarat.

Ni'zamg'a boysi'ni'w huqi'qi'y ma'deniyatti'n' za'ruriy elementi boli'p, ol ni'zamlardi' puxta bilip, uyreniwdi g'ana emes, ba'lki olarg'a toli'q a'mel qi'li'w, olar tiykari'nda erkin is jurgiziwdi talap etedi.

Ilgeri ni'zamg'a boysi'ni'w haqqi'nda so'z barmay, ha'tte bul atamani' qollani'wda a'det emes edi. Bul da'wirde Konstitutiya ha'm ni'zamlardi'n' ustinligi a'hmiyetli bolmay, bir partiyani'n' hukimiranlı'g'i' tiykari'nda ko'rsetpeler ha'm jol-jobalar beriler edi. Partiyani'n' kushi ni'zamlar ha'kimiyati' orni'n basatug'i'n faktor edi. Ma'mleketimiz o'zinin' g'a'rezsiz joli'na kiriwi menen demokratiyalı'q prostessler jedellesiwi huqi'qi'y ma'mleket quri'w prinstiplerin islep shi'g'i'wg'a, ni'zamg'a boysi'ni'wdi' bolsa huqi'qi'y ma'mleket ha'm huqi'qi'y ma'deniyatti'n' ajralmas bir bo'legi si'pati'nda bahalawg'a imkan berdi. Prezidentimiz I.A.Karimov islep shi'qqan ha'm ja'riyalag'an erkin bazar qatnaslari'na tiykarlang'an ja'miyet quri'wdi'n' bes prinstipinen biri, ma'mlekette Konstitutiya ha'm ni'zamlar ustinligi, ni'zamlardi'n' hurmet etiliwin ta'miynlew boli'p esaplanadi'.

Ni'zamshi'li'q ha'm huqi'qi'y ta'rtip bolmas eken, huqi'qi'y ma'mleket quri'w mumkin emes. Ja'miyettin' ekonomikalı'q erkinligi, isbilermenlik ha'm miynetin' ma'mleket ta'repinen kepillengenligi, mulkshiliktin' barlı'q formalari'ni'n' ten'ligi ha'm huqi'qi'y qorg'g'anlı'g'i' ni'zamshi'li'q ha'm huqi'q tartipti'n' en' a'hmiyetli faktori'.

Sonli'qtan ni'zamg'a boysi'ni'w bazar qatnaslari'na o'tiwidin' barli'q a'mel qi'li'wi' kerek bolg'an jetekshi prinstiplerinen biri.

Haqi'yqati'nda, ni'zamlarg'a boysi'ni'w ja'miyette jasap ati'rg'an ha'm miynet islep ati'rg'an barli'q xali'qti'n' tup ma'plerin ko'rsetetug'i'n a'hmiyetli baylani'slarg'a-ma'mleket ta'repinen qorg'alatug'i'n prinstiplerge boysi'ni'wdan ibarat. A'lbette bunda adamlardi'n' shaxsiy baslawshi'li'g'i', qanshelli ni'zamli' rawajlani'wi', qollap-quwatlani'wi'na da baylani'sli'.

Elimiz g'a'rezsizliginde keleshegi ulli' ma'mleket boli'wday maqset tur. Bul maqsetken jetisiw ushi'n qabi'l etilgen ni'zamlardi'n' a'hmiyeti ulken, ha'zir olarg'a tuwri' a'mel etiw, olardi' hurmet-izzet etiw, uyreniw isbilermenlik ha'm do'retiwshliik ushi'n da'stur dep qabi'l qi'li'w da'rker.

Ni'zamlardi' mensinbewdin' sebebi, en' da'slep olardag'i' baylani'slardi'n' xali'q, ja'miyet turmi'si'nan aji'rali'p qalg'anli'g'i'. Bunday keru ha'diyseler g'a'rezsiz ma'mleketler dosli'g'i', ma'mleketlerdin' ayi'ri'mlari'nda boli'p ati'r.

Buni'n' aqi'betinde qanshadan-qansha adamlarg'a zi'yani' tiyip ati'r. A'lbette, O'zbekstanda da bul tarawda ele barli'q mashqalalar sheshilgeni joq. Biraq ni'zam shi'g'ari'wshi'lar bul mashqalalardi' sheshiwidin' o'zine ta'n jollari'n izlep tawi'p ati'r.

Ni'zam aldi'nda ha'mmenin' - a'piwayi' puxaradan tarti'p, Prezidentke deyin - ha'mmenin' ten' ekenligin xalqi'mi'z tusinip jetpekte.

Sostialli'q a'dalat talaplari' ja'miyettegi isbilermenlik si'yaqli' pa'ziyetlerdin' ja'nede ken'eyiwine ja'rdem beriwi, na'tiyjede ja'miyetimizdi' joqari' ma'mleketler qatari'na ali'p shi'g'i'wi' za'rur.

Bunda ni'zamlarg'a ja'miyet ag'zalari'ni'n' ha'mmesin birdey boysi'ni'wi' na'zerde tuti'lmasli'g'i' ha'tte ma'rifiy, rawajlahg'an ma'mleketlerde de bul prostess juz ji'llar dawami'nda payda bolg'anli'g'i'n esten shi'g'armaw kerek. Bul rawajlahg'an ma'mleketlerde huqi'qi'y jol-jobalar puxaralar sanasi'na, ja'miyet ag'zalari'na jasli'g'i'nan ana suti menen birge sin'dirip bari'ldi'. Bugini huqi'qi'y ma'mlekettin' arqanlari' - Konstitutiya ha'm ni'zamlar bul ma'mleketlerde ruwx'i'y ma'deniyatti'n' gultaji', muqqades bayli'qtay qabi'l qi'li'nadi'.

Babami'z Amir Temur ni'zamg'a bosini'widi'n joqari' ulgisi bolg'an basshi'lardan edi. Ol bul haqqi'nda sonday dep jazg'an edi: *"Men si'patlari'mni'n' en' a'wele dep biyg'a'rezligin tusindim. Ha'mmege de birdey juwapkershilik penen qaradi'm, hesh bir kimseni basqasi'nan pari'qlap qaramas edim, baydi' kambag'aldan ustin qoymadi'm"*.

Huqi'qi'y ma'mlekettin' en' tiykarg'i' talabi' - ma'mleketimizde ni'zamlardi' a'melge asi'ri'wg'a, ni'zamshi'li'qti' ta'miynlewge adamlardi'n' ani'q ha'm tuwri' qatnasi'wi'.

Bul bay ta'jiriybenin' en' ibratli' ha'm qi'mbatli' ta'repi ni'zamg'a boysi'ni'w. Uzaq a'sirler dawami'nda O'zbekstanda jasaytug'i'n xali'qlar - o'zbekler, ta'jikler, qazaqlar, qi'rg'i'zlar ha'm basqa millet wa'killeri ni'zam jol-jobasi'na boysi'ni'w, ata-babalar urp-a'detleri, a'dep-ikramli'g'i' normalari'na sadiqli'qta boli'w, hadal miynet penen parawan turmi's keshiriw, turmi'sti'n' ha'r qanday mashaqqatlari'n o'z miyneti na'tiyjesi menen sheshiw, ag'ayi'n-tuwi'sqanlar, jaqi'nlar, qon'si'-qobalar ja'rdemine suyeniw ha'm olarg'a hurmet ko'rsetiwge ulken itibar bergen. Adamlar ni'zamlardi' ha'm ma'mleket ha'kimiyati'n so'zsiz ori'nlaw lazi'm bolg'an faktorlar si'yaqli' qa'dirlengen.

Ni'zamg'a boysi'ni'w - huqi'qi'y ma'mlekettin' tiykarg'i' prinstiplerinen boli'p esaplanadi'. Huqi'qi'y ma'mleket bir ha'kimiyattan quraladi', oni'n' hukimdari' birew boladi'. Bul hukimdar ni'zam. Ni'zamg'a barli'q shaxslar da, barli'q puxaralar da birdey boysi'nadi'. A'ne usi' baylani'si' menen bolmi'sti'n' ni'zam aldi'ndag'i' ten'ligi ta'miynlenedi. Tap usi' menen ma'mleket xi'zmetshisinin' de qa'dir-qi'mbat ulli'landi', yag'ni'y ol ni'zam boyi'nsha ori'nlani'wi' lazi'm bolg'an barli'q ma'jburiyatlardi' ori'nlawg'a juwapker.

Ma'mleket xi'zmetshisinin' ma'jburiyatlari' normativ hujjetler menen belgilep qoyilg'an. Oni'n' xi'zmet majburiyatlari'nan ti'sqari' ori'nlawi' lazi'm bolg'an minnetleri insani'y turmi's keshiriwdin' a'piwayi' baylani'slari' menen ten'lestiriledi, ni'zam barli'q jag'daylarda o'z-ara xi'zmet qatnaslari'nda juz beriwi mumkin bolg'an xizmet lawazi'mi'nan paydalani'wg'a jol qoymaydi', sonday-aq, ol insan huqi'qlari' ha'm erkinliklerine, adamlar, ha'meldar shaxslar

ortasi'ndag'i' o'z-ara qa'tnaslarda demokratiya talaplari'na duri's a'mel qi'li'wdi' ta'miynleydi.

Ni'zamg'a boysi'ni'w joqari' huqi'qi'y sanali'li'q, ja'miyet ha'm ma'mleket ma'plerin teren' tusinip jetiw, sostialli'q ma'jburiyat, yag'ni'y o'z qi'lmi'slari' ushi'n ma'mleket aldi'nda juwapkerlik tuygusi' menen ti'g'i'z baylani'sli'. Ni'zamg'a boysi'ni'wshi' ha'r bir puxara ni'zamlardi'n' talaplari' ja'miyettin' joqari' ma'plerin ko'rsetiwin, huqi'qi'y ni'zamlarg'a a'mel qi'li'w tek xali'q ma'plerine emes, balki oni'n' o'z ma'plerine de xi'zmet qi'li'wi'n jaqsi' tusinedi.

Bul ma'nide ni'zamlarg'a boysi'ni'w xali'q birligi ha'm kush-qudiretinin' deregi dep ataw mumkin.

Ni'zam adamlardi' birlestiredi, ni'zamdi' buzi'wshi'lardi', ni'zamdi' mensinbegenlerdi bola ni'zam shen'berinen si'rtqa shi'g'ari'p qoyadi'. A'llette, ni'zamlardi' buzi'w bilip ha'm bilmey, i'qti'yatsi'zli'q aqi'betinde de payda boli'wi' mumkin. Huqi'qqa qi'lap ha'rektler, huqi'qa qarsi' qi'lmi'slarda, sonday-aq, huqi'qqa qarsi' bolg'an ha'reketsizliklerde de payda boli'w hallari' ushi'raydi'. Konstitustiya barli'q puxaralardan ni'zamda bekkemlengen o'z minnetlerin duri's ori'nlawdi' talap etedi.

Konstitustiya ha'm ni'zamlarg'a a'mel qi'li'w, basqa adamlardi'n' huquq, erkinliklerin, qa'dir-qi'mbati' ha'm abi'rayi'n hurmet etiw, respublika tariyxi'y, ruwx'i'y ha'm ma'deniy miyrasi'n asi'rap-saqlawg'a qatnasi'w, do'gerek-a'tirapti' abaylaw ha'm saqlawg'a, ni'zam menen belgilenetug'i'n sali'qlar ha'm ma'ha'lliy ji'yi'nardi' o'z waqti'nda to'lep turi'w, O'zbekstan Respublikasi'n qorg'aw ha'm tag'i' basqalar tiykarg'I' Konstitutsi'yali'q minnetler boli'p esaplanadi'.

Ni'zamg'a boysi'ni'wdi' qa'liplestiriwde G'XQ (G'alaba xabar qurallari') ulken a'hmiyetke iye. Huqi'q haqqi'ndag'i' bilimlerde teren' ha'm ha'r ta'repleme tusindiriw isshide ni'zamg'a boysi'ni'wdi' ta'rbiyalaw, huqi'qi'y baylani'slarg'a degen onda a'hmiyetli a'detti, o'z ha'reketin ka'siplik ant, basli'qlari'ni'n' buri'qlari', talaplari' menen muapi'qlasti'ri'wdi', huqi'qi'y talaplardi' a'melde

qollani'w wazi'ypalari'n sin'diredi. Bul pa'ziyet kitaplar, qollanbalar, shi'g'armalar, maqalalar ha'm tag'i' basqalar ja'rdeminde ta'rbiyalanadi'.

Shaxsiy arasi'na huqi'qi'y bilimlardi ugitlewdin' a'det bolg'an bag'darlari'-ni'zamshi'li'qti' ugitlew ha'm tusindiriw, ni'zamshi'li'q ha'm huqi'qi'y ta'rtipti bekkemlewge baylani'sli' huqi'q qorg'aw organlari' ha'm ja'ma'a'tshilik iskerligin jari'ti'w, ni'zamshi'li'q ha'm xi'zmet ta'rtibi haqqi'nda xabarlar sho'lkemlestirip bari'w, milistiya bo'limlerinin' isi boyi'nsha ta'jiriybe almasi'w, huqi'qi'y jan'ali'qlar, huqi'qi'y a'debiyatlardi' jergiliklestiriw si'yaqli'lardan ibarat.

Huqi'q qorg'aw mekemeleri isshileri huqi'qqa hurmet qatnasi'n qa'liplestiriwde o'zbek ha'm rus tillerinde shi'g'i'p ati'rg'an ko'p nusqali' "Postda" gazetasi' sonday-aq respublikamizda shi'g'i'p ati'rg'an "Huqi'q". "Turmi's ha'm ni'zam ", "Ni'zam himoyasida", "Xojali'q ha'm huqi'q", "Ni'zam nomi bilan", O'zbekstan Respublikasi' Ishki isler ministligi Akademiyasi'nda shi'g'i'p ati'rg'an "Huqi'q-Pravo" jurnallari'ni'n' ayri'qsha orni' bar.

Tarmaq isshileri arasi'nda "Insan ha'm ni'zam", "Ishki isler vazirligining matbuot markazi xabar qiladi" radio esittiriwleri, huqi'q ma'selelerine baylani'sli' radio ha'm telejurnallar ulken abi'rayg'a iye. Isshilerde ni'zamg'a boysi'ni'wdi' qa'liplestiriwde sho'lkemlesip ati'rg'an huqi'qi'y bilimlar muyeshi de muna'sip ules qospaqa.

Usi'nday maqsetlerge diywali' gazetalar, turli plakatlar, uranlar, shaxsta Ni'zamg'a degen itibardi', tuzuklar ha'm ko'rsetpelerge a'mel qi'li'wdi' ta'rbiyalawg'a xi'zmet etip, isshilerdin' ka'sip sheberligin asi'ri'wi'na ja'rdem beredi.

Ni'zamg'a boysi'ni'wdi' qa'liplestiriwde gazeta, radio ha'm televidenieden ken' paydalani'w ugitlewlerin a'hmiyetin ko'teredi.

Konstitutsiya ha'm nizamlardin' u'stemliginin' ta'miyinleniwi huquqiy ma'mlekettin' a'hmiyetli belgilerinen biri bolip, ol O'zbekstanda ma'mleket-huquqiy qurilisinin' en' a'hmiyetli printsiplerinin' biri. Sonin' ushi'nda

O'zbekstan Respublikasi Konstitutsiyasi'ni'n' yen' tiykarg'i' prinstiplerinin' biri bul- Konstitutsiya ha'm hizam ustemligi yesaplanip, ol ushin ayiri'm O'zbekstan Respublikasi Konstitutsiyasi'nda 3-bap ajirati'lg'an.

15 - Statya O'zbekstan Respublikasinda O'zbekstan Respublikasi Konstitutsiyasinin' ha'm nizamlarinin' so'zsiz u'stemligi moyinlanadi.

Ma'mleket, onin' uyimlari, ha'meldar adamlar, ja'miyetlik birlespeler, puxaralar Konstitutsiyag'a ha'm nizamlarg'a muwapiq ha'reket etedi.

Konstitutsiya ha'm nizamlar haqqinda so'z eter ekenbiz, olardin' bir birinen parqin ajiratip aliw kerek.

Konstitutsiya ma'mlekettin' tiykarg'i nizami bolip ol basqa ja'riyalang'an nizamlardan ayirmashiliqqa iye boladi.

Konstitutsiyani nizamlar nizami dewimiz mu'mkin.

16 - stat'ya. Usi Konstitutsiyada rejelerdin' birde birewi O'zbekstan Respublikasinin' huquqlarina ha'm ma'plerine za'lel keltirip tu'sindirilmeydi. Bir de nizam yamasa basqa bir normativ huquq akti Konstitutsiyanin' normalarina ha'm printsiplerine qayshi kele almaydi.

Konstitutsiya ma'mleketimizdin' tiykarg'i nizami bolip, ol joqari yuridik ku'shke iye bolg'an ha'mme shaqapshalari' puxaraliq huquq, jinayat huquqi, miynet huquqi ha'kimshilik huquq h.t.b. ushin nizamshiliq bazasi bolip esaplanadi.

Solay etip ni'zamg'a boysi'ni'wdi' qarar tapti'ri'w sho'lkemlesken, maqsetke mua'pi'q ra'wishte, puxaralardi'n' siyasiy-huqi'qi'y sanali'li'g'i'n, ruwx'i'g'i'n ta'rbiyalaw tadbirleri menen birge ali'p bari'li'wi' tiyis.

2-BAP: JASLAR HUQIQIY TARBIYASI HAM ONIN' WAZIYPALARI

2.1. Huqiqiy tarbiya mazmuni, maqset ham waziypalari

«Ta'rbiya» atamasi' kundelik turmi'sta insaniyat qatnasi'nda ko'p ma'rte ta'kirarlang'an sostialli'q kategoriya. Ja'miyettegi barli'q ta'rbiyalardi'n' jeke sistemasi'n sostialli'q ta'rbiya o'zinde ko'setedi ha'm ol *siyasiy ta'rbiya, ma'deniy ta'rbiya, ruwx'i'y ta'rbiya, ekologiyali'q ta'rbiya, estetikali'q ta'rbiya, sonday-aq, huqi'qi'y ta'rbiya* ha'm basqa ta'rbiya turlerin o'z ishine aladi'.

Sostialli'q ta'rbiya sistemasi'nda ta'rbiyani'n' basqa turleri si'yaqli' huqi'qi'y ta'rbiya ayri'qsha a'hmiyetke iye. Huqi'qi'y ta'rbiya sostialli'q ta'rbiyani'n' axlaqi'y, estetikali'q, ruwx'i'y ha'm basqa usi' si'yaqli' turleri negizinde qa'liplesedi ha'm rawajlanadi'.

Ulli' oyshi'l Abdulla Avloniy «Ta'rbiya biz ushi'n ya o'mir – ya o'lim, ya na'jet – ya apat, ya baxi't – ya apat ma'selesi» deb biykarg'a aytpag'an. Sebebi «huqi'qi'y sana, huqi'qi'y ta'rbiya ha'm huqi'qi'y ma'deniyat» si'yaqli' bir-biri menen ti'g'i'z baylani'sta bolg'an ha'o' bir-birin tolti'ri'p turi'o'shi' bul oyda ha'm izbe-iz baylani'sqan uqsas kategoriyalar ja'miyet huqi'qi'y sistemasi'nan derek beredi.

Shaxs huqi'qi'y sanasi' en' da'slep huqi'qi'y ta'rbiya ta'sirinde qa'liplesedi.

Huqi'qi'y ta'rbiya – qi'yi'n ha'm ko'p qi'rli', yag'ni'y bir ma'nili etip ta'riplep bolmaydi'. Huqi'qi'y ta'rbiyani'n' ta'riypi bul protestin' qaysi' ta'repin, ma'selen, uli'wma-sostialli'q jaqtan, huquqi'n' sostialli'q a'mel qi'li'w sistemasi' si'pati'nda yaki ma'mleketti sostialli'q basqari'w, huquqbuzarli'qti'n' aldi'n ali'w elementi si'pati'ndag'i' wazi'ypasi' ha'm usi' si'yaqli'lardi' izertlewge baylani'sli' boladi'.

Huqi'qi'y ta'rbiya degende shaxsti'n' sanasi'na ani'q maqsetti go'zlerp ta'sir ko'rsetiwidin' arnawli' yuridik turi tusiniledi.

«Huqi'qi'y ta'rbiya» kategoriyasi' ali'mlar ta'repinen turlishe izertlengen ha'm analiz berilgen. *«Huqi'qi'y ta'rbiya* – shaxslar ha'm sostialli'q toparlardi'n' huqi'qi'y sanasi'na ko'rsetiletug'i'n, ani'q maqsetke bag'darlang'an, rejelestirilgen

ha'm arnawli' huqi'qi'y ta'rbiya usi'llari' tiykari'nda a'melge asi'ri'latug'i'n pedagogikali'q ta'sir prostessi»¹.

Ma'mleket ha'm huqi'q teoriyasi' boyi'nsha sabaqli'qlarda huqi'qi'y ta'rbiyag'a ken' ta'rip beriw ushi'rasadi', yag'ni'y «*huqi'qi'y ta'rbiya puqaralardi'n' sanasi' ha'm ruxi'yati'na ta'sir etiwge qaratilg'an, huqi'qi'y ta'rbiya formalari', qurallari' ha'm usi'llari'nan paydalani'p, puqaralar sanasi'nda teren' ha'm turaqli' huqi'qi'y bilimler, isenimler, i'qti'yajlar, qa'diriyatlar, a'detlerdi qa'liplestiriw protsessi*»².

Huqi'qi'y ta'rbiya puqaralarg'a huqi'qi'y bilimdi sin'diriwshi a'hmiyetli sostialli'q qural boli'p esaplanadi'.

Ta'rbiyani' ken' ha'm tar ma'nide tusiniw mumkin.

Tar ma'nidegi ta'rbiya – huquq qorg'aw organlari' isshileri ta'repinen arnawli' sho'lkemlestirilgen prostess boli'p, bunda shaxsti' ta'rbiyalaw ushi'n ta'rbiyani'n' barli'q formalari' ha'm usi'llari' bir maqsetke qarati'ladi', bag'darlanadi'. Oni'n' sholkemlestiriwshileri, yag'ni'y tiykarg'i' sub'ektlari – ata-analar, oqi'ti'wshi'lar, huquq qorg'aw organlari'ni'n' xi'zmetkerleri ha'm olardi'n' basli'qlari', jazani' atqari'wshi' mekemelerinin' xi'zmetkerleri esaplanadi'.

Ken' ma'nidegi ta'rbiya – shaxsti'n' ta'rbiyalani'wi'nda oni'n' ta'rbiyasi'na jaqsi' ta'sir ete alatug'i'n, shaxslar ta'repinen arnawli' sho'lkemlestirilgen yaki sho'lkemlestirilmegen ta'rbiya proteslerinin' ji'yi'ndi'si'. Bunda shan'araq, baqsha, mektep, is ha'm jasaw ori'nlari', profilaktika qadag'alawshi'si' ta'repinen ali'p bari'latug'i'n ta'rbiyalig' profilaktik isler tusiniledi. Bunday prostesslerde ko'binese guzetiwde, arnawli' subektlerge ta'sir etedi, ortalig' o'zgerse, ta'rbiyani'n' a'hmiyeti ha'm shaxslardi'n' is-ha'reketleride o'zgeredi.

Joqari'da huqi'qi'y ta'rbiyag'a berilgen tusiniklerdi analizlegen haldi', pikirimizshe, **huqi'qi'y ta'rbiya** – ma'mlekt organlari, ma'mleketlik emes organlar, ha'meldar shaxslar ha'm jeke shaxslar toparlari'ni'n' xali'qti'n' huqi'qi'y sanasi' ha'm ma'deniyati'n joqari'lati'wg'a qarati'lg'an arnawli' xi'zmet esaplanadi'.

¹ Саидов А.Х., Таджиханов У.Т. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. 2 – жилд. – Т., 2001. – 187-б.

² Ўша ерда. 188 – б.

Ta'rbiya proteslerinin' bag'darlari'n pari'qlawda qollani'latug'i'n a'hmiyetli o'lshemlerdin' biri - sana formalari'ni'n' turlishe ekenligi. Sebebi, ayri'qsha ali'ng'an ta'rbiya proteslerinin' ha'r qaysi'si', insan sanasi'ni'n' barli'q ta'repin emes, tek oni'n' ayi'ri'm ko'rinislerin qami'rap aladi'. Ma'selen, siyasiy ta'rbiya - siyasiy sanani'; ruwx'i'y ta'rbiya – ruwx'i'y sanani'; estetikali'q ta'rbiya – estetikali'q sanani' qami'rap aladi' ha'm t.b.

Huqi'qi'y ta'rbiya, sanani'n' o'zine say formasi' bolg'an, huqi'qi'y sana menen baylani'sli'.

Huqi'qi'y ta'rbiya eki turli wazi'ypani' atqaradi'.
Birinshisi – ta'rbiyalani'wshi'larg'a ma'lim mug'dardag'i' huqi'qi'y bilimlar, ko'nlikpelerdin' beriliwi.

Ekinshisi – ta'rbiyalani'wshi'larda huqi'qi'y ideyalar, tuyg'i'lar, isenimdi qa'liplestiriw.

Usi' wazi'ypalardan kelip shi'g'i'p huqi'qi'y ta'rbiyada puqaralardi'n' huqi'qi'y sanasi'n qa'liplestiriw to'mendegishe boladi':

birinshiden, tiykarg'i' huqi'qi'y qag'i'ydalar sistemasi'n biliw, olardi'n' mazmuni' ha'm a'hmiyetin duri's tusiniw;

ekinshiden, huquq, ni'zamlar, ni'zamshi'li'q ha'm huqi'qi'y ta'rtipti hurmet etiw;

ushinshiden, huqi'qi'y bilimlar a'melde erkin qollana biliw;

to'rtishiden, o'z a'detlerin ali'ng'an huqi'qi'y bilimlar menen maslasti'ri'w;

besinshiden, huqi'qi'y normalardi'n' ha'r qanday buzi'li'wi'na qatan' murasasi'zli'q ko'nlikpesin payda etiw.

Huqi'qi'y ta'rbiya protesi adamlar arasi'nda ma'lim qatnaslar arqali' a'melge asadi'. Sonli'qtan huquq penen ta'rtipke sali'natug'i'n sostialli'q qatnaslar huqi'qi'y ta'rbiyag'a kiredi. Onda ta'rbiyalani'wshi'lar (shaxslar, sostialli'q toparlar) huqi'qi'y sanasi'ni'n' qa'liplesiwi juz beredi. Huqi'qi'y ta'rbiya protsesinde adamlardi'n' ma'lim huqi'qi'y bilim da'rejesine iye boli'wg'a erisiw maqset etip qoyi'ladi'.

2.2. Jaslar huqiqiy tarbiyasinin' usil ham qurallari

Huqi'qi'y ta'rbiya - shaxsqa degen huqi'qi'y sanani', huqi'qi'y ko'rsetpelerdi, ni'zamg'a boysi'ni'w ko'nikpelerin qa'liplestirish sho'lkemlesken, bir sistemali', ani'q maqsetti go'zlegen halda ta'sir ko'rsetiw.

Sonni' ayti'p otiw kerek, jaqi'n o'tmishte de huqi'qi'y ta'rbiyag'a onshelli itibar berilmes edi. Pedagogikag'a baylani'sli' sabaqli'qlardi' da shaxsti'n' aqi'li'y kamalati', miyneti, fizikali'q, ruwxii'y, estetikali'q ta'rbiyasi' haqqi'nda so'z barar edi, biraq huqi'qi'y ta'rbiya haqqi'nda ayti'lmas edi. Huqi'qi'y ta'rbiyani'n' ta'rbiyali'q istin' erkin bag'dari' si'pati'nda belgilep qoyi'lmag'anli'g'i' o'sip kiyati'rg'an jas a'wladti'n' ayi'ri'm bo'legi huqi'qi'y sanasi'na keri ta'sir ko'rsetpey qalmadi'.

Huqi'qi'y, siyasiy, ha'm ruwxii'y sanani'n' o'z-ara baylani'si'n esten shi'g'armaw kerek. Biraq sonni' na'zerde tuti'w lazi'm, olardi' bir-biri menen qosi'p jiberiw mumkin emes. Ta'rbiyali'q istin' o'zine ta'n bag'dari' si'pati'nda huqi'qi'y ta'rbiyani'n' g'a'rezsizligi da'slep oni'n' mazmuni' menen baylani'sli'.

Huqi'qi'y sanani' qa'liplestirish ushi'n ta'rbiyani'n' o'zine ta'n formalari' ha'm usi'llari'n izlep tabi'w ha'mde qollani'w zaruriyati'n talap etedi. Ta'rbiyashi'lar zarur huqi'qi'y bilimlar menen qurallang'an, huqi'qi'y sanasi' qa'liplesken, huqi'qi'y ma'deniyati joqari' boli'wi' lazi'm. Huqi'qi'y ta'rbiya prinstiplerine, a'meliyat penen ti'g'i'z baylani's, o'zine ta'nlikti de kirgiziw mumkin. Huqi'qi'y ta'rbiyani'n' ilimiyligi oni' a'melge asi'ri'w prostesinde ha'zirgi zaman huqi'qi'y ha'm basqa pa'nleri, huqi'qi'y xi'zmet, shaxs ta'rbiyasi' (sostiologiya, ruhshunoslik, pedagogika ha'm basqalar) menen baylani'sta paydalani'wdi' ko'rsetedi.

G'a'rezsiz ma'mleketimizdin' rawajlanishi' keleshegi ha'r ta'repleme bilimli, joqari' ta'jiriybeli jaslar qoli'nda boli'p, bul olardan joqari' huqi'qi'y sana ha'm huqi'qi'y ma'deniyatqa iye boli'wi'n, huquqti' puxta biliwlerin talap etedi.

Bazar ekonomikasi'na otiw ha'mde huqi'qi'y demokratiyali'q ma'mleket quri'w, ni'zamshili'qti' bekkemlew ha'm sostialli'q a'dalatti'n' qarar tabi'wi'n ta'miyinlew, xali'qti' huqi'qi'y jaqtan ta'rbiyalaw ha'm oni'n' huqi'qi'y sanasi'n

rawajlandi'ri'wg'a baylani'sli'. O'zbekistan Respublikasi Prezidentinin' 1997 ji'l 26 iyunda «Huqi'qi'y ta'rbiyani' jaqsi'law', huqi'qi'y ma'deniyat da'rejesin joqari'lati'w, huquqshunas kadrlardi' tayarlaw sistemasi'n jetilistiriw, ja'ma'a'tshilik pikrin yureniwdi jaqsi'law haqqi'nda»g'i' pa'rmani' ulken a'hmiyetke iye. Bul Pa'rman tiykari'nda 1997 ji'l 22 iyunda O'zbekistan Respublikasi Ministrler Ken'esi «Huqi'qi'y ugit – na'siyatlaw orayi'n sholkemlestiriw ha'm huqi'qi'y a'debiyatlardi' xali'qqa jetkerip beriwdi jolg'a qoyi'w haqqi'nda» qarar qabi'l qi'ldi'.

Joqari'dag'i' qararg'a tiykarlap Tashkent Ma'mleketlik yuridika instituti'nda Respublika huqi'qi'y ugitlew orayi' ha'm oni'n' ori'nlardag'i' aymaqli'q bo'limleri sho'lkemlestirildi. Bul oray aldi'na jaslardi' ta'rbiyalawda, huqi'qi'y sanasi'n rawajlandi'ri'o'da huqi'qi'y ta'limdi kusheyti' ha'm bul prostesti metodikali'q jaqtan ta'miyinlew, xali'q ortasi'nda huqi'qi'y bilimlardi uyretiw, huqi'qi'y a'debiyatlar ha'm sabaqli'qlar tayarlao' ha'mde basqa ko'p g'ana wazi'ypalar qoyi'ldi'. Buni'n' na'tiyjesinde huqi'qi'y ma'deniyatti' joqari'lati'w ma'mleket siyasati'ni'n' ustin bag'dari' bolg'anli'qtan, bir qatar a'meliy isler islendi.

Jaslardi'n' huqi'qi'y sanasi'n rawajlandi'ri'wda televidenie, radio ha'm g'alaba xabar qurallari'ni'n' orni' ayri'qsha. Bul jerde A'dillik minstrligi ha'm basqa huquq qorg'awshi' organlardi'n' «Huquq ha'm ma'jburiyat» yuridik jurnali, «Insan ha'm ni'zam» huqi'qi'y gazetasi', «Postda» gazetasi', «Fuqarolik ja'miyeti» va «Advokat» jurnallari' ha'mde basqa baspalar xali'qti'n' huqi'qi'y sanasi'n' o'sio'ine ulken ules qosi'p ati'r.

Yuridik a'meliyatta xali'qti'n' huqi'qi'y sanasi' ha'm ma'deniyati'n joqari'lati'w maqsetinde bir qansha **huqi'qi'y ta'rbiya usi'llari'n**an paydalani'ladi'. Sonday-aq, *isendiriw, xabarlaw, marapatlaw, ma'jburlaw ha'm jazalaw usi'l*arg'a kiredi.

Prezidentimiz aytqani'nday “ta'limdi tarbiyadan' tarbiyani' bolsa ta'limnen aji'rati'p bolmaydi”

Huqiqiy tarbiyada huqiqiy ta'lim orqali' qa'liplesedi.

Uziliksiz huqiqiy bilimlendiriw ha'm ta'limnin' modeli ani'q maqsetke qaratil'g'an basqishlardan quraladi'. Bunda huqiqiy ta'limnin' basqishlari'na aji'rati'lg'an, ta'limnin' uziliksizligin, oni'n' ta'kirarlanbasli'g'i'n ha'm a'sirese,oqi'wshi'ni' ha'dden zi'yat sharshati'p qoymasli'qqa a'mel qil'iw, yag'ni'y oqi'wshi' jasi'na say, bilim ali'wshi'ni'n' qizi'g'i'wi', o'zlestiriwin esapqa ali'wdan ibarat.

Huqiqiy bilim beriw basqishlari' to'mendegishe bo'linedi:

1. Shan'araqtag'i' huqiqiy ta'rbiya;
2. Mektepke deyingi bilimlendiriw makemelerinde daslepki huqiqiy ta'rbiya;
3. Uli'wma orta bilim mekteplerinde huqiqiy ta'lim ha'm ta'rbiya;
 - a) Baslang'i'sh bilim (1-4 klaslar)
 - b) Uli'wma orta bilim (4-7 klaslar)
 - v) Uli'wma orta bilim (8-9 klaslar)
 - g) Akademiyali'q lestey ha'm ka'sip-o'ner kolledjlerinde huqiqiy ta'lim-ta'rbiya.
- d) Joqari' huqiqiy ta'lim ta'rbiya.

Shan'araqtag'i' huqiqiy ta'rbiyada shaxsti'n' dunyag'a keliwinen baslap do'retiwshi shaxs da'rejesi qaliplesiw dawiri esapqa ali'ni'wi' lazi'm. Shan'araqtag'i' huqiqiy ta'rbiyada qatnasi'w da'rejesi bolsa ha'rbir basqishti'n' maqset ha'm wazi'ypalari'nan kelip shi'g'i'p a'melge asadi'.

Shan'araq - ja'miyettin' tiykarg'i' buwi'ni'. Balani'n' sezimleri, tuyg'i'lari' shan'araqta qaliplesedi. Shan'araq salamat ha'm awi'zbirshilikli boli'w kerek, sebebi balani'n' qaliplesiwinde ha'm rawajlani'wi'nda shan'araqtag'i' ruwxiy ortali'q, si'ylasi'q, o'z-ara hurmet, o'z-ara ja'rdemge tiykarlang'an qatnas ulken a'hmiyetke iye. Soni'n' menen birge shan'araqta-ata-ana menen birge si'rtqi' ortali'qti'n' da ta'siri kushli. Sonli'qtan ata-ana si'rtqi' ta'sirdi tuwri' qabi'l etiw kerek.

Mektepke shekemgi bilim beriw mekemelerinde huqiqiy ta'rbiya.

Mektepke shekemgi bilim beriw mekemelerinde birinshi huqi'qi'y ta'lim-ta'rbiya balani'n' jasi'n, jasaw jag'dayi'n, sanasi'n, qabi'l etiw da'rejesin, ha'r bir balag'a ta'ni's xarakterin esapqa alg'an halda a'melge asi'ri'ladi'.

Mektepke shekemgi huqiqiy bilim beriw tiykari'nan 3-4 jaslarg'a qarati'w lazi'm, sebebi bul jastag'a balalarg'a beriletug'i'n ta'rbiya a'dewir qi'yi'n jollardi' qollawdi' talap etedi. 3-4 jasar balalarg'a, en' da'slep, neler mumkin, neler mumkin emesligin tusindirip bari'ladi'. Bir-birlerine ja'rdem beriw nelerden ibarat ekenligi uyretiledi.

Ma'rtlik penen zali'mli'q, haqi'yqat penen jalg'an, olar ortasi'ndag'i' parq, mehribanli'q ha'm ashi'wshaqli'q aqi'beti, miynet suygishlik ha'm jalqawli'qti'n' parqi', insanparwarli'q pa'ziyetleri nelerden ibaratli'g'i' balalarg'a turli usi'l ha'm qurallar ta'sirinde uyretiledi. 5-6 jasar balalarg'a da'slepki huqi'qi'y tusiniklerdi huqi'qi'y qatnaslardi'n' kelip shi'g'i'wi'n, huqi'qi'y qag'i'ydalar, ni'zamdi' buzbasli'q ushi'n nelerdi biliw kerekligin uyretiw lazi'm. Bular to'mendegiler:

- huqi'qi'y tusinikler: ni'zam, ji'nayat, jaza, sudya, prokuror h.t.basqalar
- huqi'qi'y qatnaslar kelip shi'g'i'w jollari'n turmi'sli'q mi'sallar menen aldi'-satti', miyras, bala ta'rbiyashi', bala ha'm ata-ana qatnaslari' ha'm basqalar;
- huqi'qi'y qag'i'ydalar: ha'kimshilik huqi'qtan nege ko'she svetofori'na qarap ha'reket qi'li'w kerekligin;
- intizamli'li'q qag'i'ydalari'na - nege ata-anan' seni baqshag'a ali'p kelgeninde baqsha apan' jumi'sta boli'wi' sha'rt ekenligi mi'sali'nda;
- ji'nayi'y ta'rbiya buzi'li'wi' - kinofilmlerde, qon'si'larda ji'nayi'y jazag'a tarti'lg'an shaxsti' xarakterlep beriw, oni'n' aqi'beti ne menen tamamlang'ani'n mi'sal etiw;
- materialli'q puqarali'q ta'rtip buzi'li'wi'nda – juk tasi'w, adamlardi'n' transporttan paydalani'wi', jol transporti'nan paydalani'wi'nda ta'rbiyani'n' buzi'li'wi' aqi'betlerin ko'rsetiw mumkin;

- ni'zang'a degen hurmet ruwx'i'nda ta'rbiyalaw ushi'n huqi'qi'y hujjetler a'hmiyetin balalar jasi'na say ta'rizde a'piwayi' ha'm tusinikli formada tusindirip ari'ladi';

- ni'zamlar og'an a'mel qi'li'w jollari' saxnalasti'ri'lg'an oyi'nlar arqali' balalar sanasi'na sin'diriledi.

Baslang'i'sh ta'lim (1-4) uli'wma orta ta'lim ali'w ushi'n zarur bolg'an sawatxanli'q, bilim ha'm ko'nikpelerdi qa'liplestiredi. «Uli'wma orta ta'lim ma'mleket ta'lim standarti'n»da uli'wma orta ta'lim ushi'n aji'rati'lg'an saatlardi'n' uli'wma ko'lemi 9226 oqi'w saati'n quraydi'.

Uli'wma orta ta'lim mektepleri ushi'n tayani'sh oqi'o' rejesi ma'mleket ta'lim standarti'ni'n' bo'leg boli'p, ol eki o'z-ara bolg'an ma'mleket komponenti ha'm mektep komponentinen ti'sqari' tapqan.

Baslang'i'sh ta'lim ushi'n ajratilgan oqi'w pa'nleri boyi'nsha ali'p bari'latug'i'n shi'ni'g'i'war, ma'selen, Adeptani'w sabag'i'nda huqi'q ha'm huqi'q buzarli'q, ma'mleket tusinigi, ma'mlekettin' ra'mziy belgileri, ana-Watan tuyg'i'si, O'zbekstan xalqi' ha'm milliy qurami', ma'mleket turmi'si'ndag'i' sa'neler, milliy maqtani'sh, axlaqi'y tusinikler, o'zining va o'zgelerdin' is-xareketin baxalaw, qatnas ma'deniyati, shan'araqta perzenttin' minneti si'yaqli' tusinikler berip bari'ladi'.

Mektep komponenti esabi'nan baslang'i'sh (2-4) klaslarda arnawli' «Konstitutsiya a'lipbesi» kursi' uyretip bari'li'wi' mumkin. Lekin mektepte, da'slep, baslang'i'sh klasslarda bul kursti' uyretiw ushi'n huqi'qshunas kadr'di'n' barli'g'i', mekteptin' materialli'q bazasi' jeterligine, ja'ne «Konstitutsiya a'lipbesi» kursi'na baylani'sli' arnawli' (mualliflik) dasturi, is rejesi, sabaq islenbeleri, ko'rgizbeli qurallardi'n' barli'gi', oqi'w shi'ni'g'i'wlari'n ali'p bari'wshi' huqi'qshunas pedagogik kadr'di'n' bul pa'n boyi'nsha bilim ha'm ta'jiriybege iye ekenligi, baslang'i'sh klass oqi'wshi'larni'n' jasi', pedagogik-psixologik o'zgesheligin biliw, qayta tayarli'qtan o'tkenligi ulken a'hmiyetke iye.

2-5-7 klaslarda uli'wma orta ta'limde oqi'ti'latug'i'n pa'nler ha'm klasstan ti's shi'ni'g'i'wlar arqali' oqi'wshi'larda huqi'qi'y ta'lim ha'm ta'rbiya

qa'liplesip baradi'. Buni'n' ushi'n arnawli' «Konstitutsiya a'lemine sayahat» oqi'w qollanbasi'n jarati'w ulken a'hmiyetke iye. Sebebi huqi'qi'y ta'lim 5-7-klasslarda didaktik ma'nide axlaqi'y oqi'w predmeti esaplanadi'. Sonli'qtan huqi'qi'y bilimlar arnawli' oqi'ti'li'p ati'rg'an sostialli'q ha'm tabiiy pa'nler mazmuni'na baylani'sli' o'tiledi. Bunday pa'nlerdin' o'zine ta'n qa'siyetleri say keletug'i'n huqi'qi'y tusiniklerdi uyretiwge itibar qarati'ladi'. Na'tiyjede oqi'wshi'lar iyelegen bilimlerin huqi'qi'y ko'z-qarastan tusindiriw qa'liplesedi.

Akademik listey ha'm ka'sip-o'ner kolledjleri I ha'm II kurslari'nda huqi'q tarawlari' o'tiledi.

Ta'limnin' bul turleri xali'q xojali'gi' ushi'n jas qa'nigelerdi tayarlap beredi. Bul jerde bilim ali'wshi'lar ele mektep ta'sirinen shi'qpag'an o'smirler. Lekin olardi'n' turmi'si'nda ulken o'zgerisler boli'p, olardi'n' ko'pshiligi shan'araqtan aji'ralg'an halda oqi'ydi. Bul bolsa olardi'n' ta'rbiyalani'wi'na, huqi'qi'y ta'rbiyasi'na ma'lim o'zgerisler kiritedi. Olardi'n' ko'pshiligi ushi'n endi ata-anasi'ni'n' orni'n ta'rbiyashi'-oqi'ti'wshi'si', ustazi' iyeleydi. Oqi'wshi'lardi'n' turmi's g'a'rezsizligi ken'eyedi, olarda ata-ana qadag'alawi' kemiydi

Huquqti' oqi'ti'wda ti'n'lawshi'lardi'n' tan'lag'an ka'sipleri esapqa ali'nadi' ha'm oqi'wshi' usi'g'an ko're o'z lekstiya teksleine o'zgerisler, qosi'mshalar qosi'p baradi'.

Oqi'ti'wshi': **birinshiden**, huqi'qi'y normalardi' oqi'ti'wda bolajaq qa'nigelikti itibarg'a ali'wi' kerek. Ma'selen, sanaat tarawi'nda sanaatqa, awi'l xojali'g'i' tarawi'nda awi'l xojali'g'i'na, shi'pakerlik tarawi'nda shi'pakerlikke, kommunalli'q xi'zmette bul xi'zmetke ta'n normalardi' yureniw ha'm basqalar.

Ekinshiden, miynet ha'm xojali'q huqi'qlari'n oqi'ti'wg'a ko'birek itibar beriw kerek. Sebebi bolajaq jas qa'nigeler o'z miynet huqi'qlari'n, oni'n' kepilliklerin ha'o' mulkiy qatnas ta'rptiplerin ustazi'nan uyrenip aladi' ha'm turmi'sta qollani'ladi'.

Ushinshiden, olar shan'araqtan alatug'i'n ta'rbiyani' da o'z oqi'w orni'nda oqi'ti'wshi'lari'nan ali'p, keleshek turmi'sqa tayarlanadi'.

To'rtinshiden, oqi'w isleri miynet menen birgelikte ali'p bari'lg'anli'g'i' sebepli olarga huqi'ti' oqi'ti'w huqi'qi'y a'meliyat penen qosi'p o'tiledi.

Orta arnawli', ka'sip-o'ner ta'liminin' qa'nigeligine qarap oqi'ti'wshi' huqi'qi'y bilim beriwde temani'n' teoriyai'q ha'm a'meliy bo'limlerin, usi' tarawg'a baylani'sli' huqi'qi'y normalar menen tolti'ri'wi' kerek.

Joqari' oqi'w ori'nlari'nda «Huqi'qtani'w» pa'ni eki bag'darda o'tiledi:

- 1) toli'q huqi'qi'y bilim beriw;
- 2) arnawli' ta'rizde huqi'qi'y bilim beriw.

Arnawli' huqi'qi'y bilimdi bolajaq huquqshunaslardi' tayarlawg'a qarati'lg'an joqari' ta'limde beriledi. Ma'selen, Respublikami'zdi'n' ha'mme pedagogikali'q joqari' ta'liminde uli'wma huqi'qi'y bilim beriledi, olar qasi'nda «Milliy ideya, ruwxii'qli'q tiykarlari' ha'm huqi'q ta'limi» qa'nigelikleri ushi'n arnawli' huquq bilim beriledi. Yuridik institutlar va fakultetlarde bolsa toli'q huqi'qi'y bilim berilip huquqshunas oqi'ti'wshi'lari' ha'm huquq qorg'aw ma'mleketlik organlari' ushi'n qanigeler tayarlanadi'.

Professor-oqi'ti'wshi' lekstiya baslawdan aldi'n talabalarg'a temani'n' rejesin, a'debiyatlardi' jazdi'radi' ha'm tema teksti bolsa olarg'a tarqati'ladi'.

Orta arnawli', ka'sip-o'ner biliminen pari'qli' joqari' bilimde huquq oqi'ti'wshi'si' pa'n ta'kirarlanbasli'g'i'na, talabalardi'n' qabi'l etiw sheberligi, jasi', olardi'n' pa'nge qi'zi'g'i'wi' esapqa ali'ni'wi' lazi'm. Ha'r bir tema boyi'nsha qosi'msha a'deyatlar, ni'zam jan'ali'qlari', jan'a baspadan shi'qqan huquqshunas ali'mlardi'n' miynetleri ko'rsetiledi. Talabalardan ko'birek erkin, o'zbetinshe islew talap etiledi.

G'a'rezsiz islewde talabalarg'a huquq tarawlari'na tiyisli gazetalar, jurnallardan paydalani'w, ayi'ri'm ilimiy-a'meliy maqalalar boyi'nsha o'z pikirlerin bildiriw usi'ni's etilip, sabaq prostesinde sawbetlesiw dawam ettiriliwi jaqsi' na'tiyje beredi.

Talabalar qatnasi'nda arnawli' huquq muyeshin yaki huquq xanasi'n bezew mumkin. Onda slaydlar, ko'rgizbeli qurallar, saqlani'p, ol yaki bul tema boyi'nsha sabaq otiwde olardan paydalani'w mumkin.

8-klasslar oqi'wshi'lari ushi'n "Ma'mleket ha'm huqi'q tiykari'" kursi'ni'n majburiy tartipte oqi'ti'li'wi' kirgizildi.

Bul kursti' uyretiwden maqset - oqi'wshi'larg'a ma'mleket ha'm huqi'q haqqi'nda tusinikti, ma'mleket tiykarg'i' funkstiyalari' ha'm organlari', huqi'q prinstipleri ha'm normalari', ma'mleket ha'm huqi'qti'n' demokratiyalig'a ja'miyet quri'wdag'i', sotialli'q proteslerdi basqari'wdag'i' roli, ni'zamshi'li'q haqqi'ndag'i' bilimlar sistemasi'n beriwden ibarat.

Sotialli'q pa'nlar sistemasi'nda huqi'q pa'ni ayri'qsha ori'n tutadi'.

Huqi'qi'y bilimlar turmi'sta, ha'r qi'yli' ani'q sharayatlarda turli bag'dar ali'w, ruxsat etilgen ha'm tiklengen na'rseler ortasi'ndag'i' shegarani' taba biliw, o'z huqi'q ha'm ma'plerin qorg'aw ni'zam jollari' ha'm qurallari'n tanlawg'a uyretdi.

Huqi'qi'y bilimlar shaxsti'n' siyasiy sanasi'n ken'eytiredi, isenimler qa'liplesiwine, turmi'stag'i' huqi'qi'y ha'diyselerdi tuwri' tusiniw, huquqi'y talaplarg'a sanali' a'mel etiwge jardem beredi.

Ta'lim usi'llar oqi'wshi'lardi'n' oqi'w protesindegi belsendiligine ja'rdem beriw ha'm uyreniletug'i'n materialdi'n' teren' an'lap jetiliwin ta'miyinlewi kerak. Bunday talaplar ta'limde, ta'rbiyada ha'm biliw «qabiletin jarqi'n etiwde a'hmiyetli rol oynaydi'.

Oqi'wshi'lardi'n' "Ma'mleket ha'm huqi'q tiykarlari'" pa'nin ja'nede teren' o'zlestiriw maqsetinde to'mendegi temalar boyi'nsha 11 shi'ni'g'i'wdi' n'azerde tutatug'i'n televizion ko'rsetiwler dasturi islep shi'g'i'li'wi' ha'm a'melge asi'ri'li'wi' kerek:

"Axlaq ha'm huqi'q", "O'zbekstan Respublikasi'nda ha'kimiyat organlari' sistemasi'", "O'tandi' qorg'aw - muqaddes bursth", "Miyet huqi'qi' ",

"Ma'mleketimizdegi ta'biyatti' qorg'awg'a baylani'sli' xi'zmet", "Puxarali'q huqi'q ", "Shan'araq huqi'qi'", "Ni'zam ha'm huqi'qi'y ugit-na'siyatti'n' ta'miynleniwi – bizin' uli'wma isimiz ", "Huqi'qti' qorg'aw organlari' sistemasi' " h.t.b.

Mekteptegi basqa panlerdi oqi'ti'wda uyreniletug'i'n huqi'q ma'seleleri.

Biz ayti'p o'tkenimizdey "Ma'mleket ha'm huqi'q tiykarlari' " ha'm "Ozbekstan Respublikasi' Konstitutsiyali'q huqi'qi'" kurslari' mekteptegi huqi'qi'y ta'rbiya sistemasi'ni'n' negizi esaplanadi'. Lekin oqi'wshi'lardi' ni'zamlar ha'm huqi'q normalari'n hurmet etiw ruwx'i'nda ta'rbiyalaw wazi'ypasi' basqa pa'nlerdi oqi'ti'wda - tariyx, ja'miyetteni'w, jan'a ha'm en' jan'a tariyx, a'debiyat, basqa uli'wma ta'lim pa'nleri sabaqlari'nda da ori'nlanadi'.

Pa'nler ortasi'ndag'i' o'z-ara baylani'slar, huqi'q ha'm tariyxti' yureniwde ayri'qsha ko'zge taslanadi'.

2.3. Huqiq sabaqlari'nan ti's huqiqiy tarbiyani ali'p bari'w jollari

Jaslarda huqi'qi'y ta'rbiyani'n' na'tiyjeliligi ko'binese oni'n' qanshelli o'z waqti'nda baslani'wi' menen baylani'sli'. 10-klassqa deyin huqi'q boyi'nsha arnawli' sabaqlar o'tkeriliw na'zerde tuti'lg'an, lekin huqi'qi'y ta'lim oqi'wshi'lardi' ta'rbiyalaw da'sturinin' aji'ralmas bir bo'legi esaplanadi' ha'm de baslang'i'sh, orta ha'm joqari' klasslardi'n' barli'q oqi'wshi'lari' –ta'rbiyali'q islerin rejelestiriw ha'm o'tkiziliwi sha'rt. A'dette, bunday maqset ushi'n klasstag'i' saat, klasstan ti's oqi'w sabaqlari' imkaniyatlari'nan paydalani'ladi'.

Klasstag'i' ta'rbiyali'q saat (klass basshi' saati') - bul ruwx'i'y ta'rbiya sabag'i'. Ol ji'ynali's, lekstiya, xabar, sawbet, pikirlesiw formasi'nda o'tkeriliwi mumkin. Bizin' na'zerimizde, sawbet (barli'q klass oqi'wshi'lari' ushi'n) ha'm pikirlesiw (joqari' klass oqi'wshi'lari' ushi'n) mektep oqi'ti'wshi'lari'ni'n' huqi'qi'y ta'limide en' na'tiyjeli usi'li'.

A'meldegi toplang'an ta'jiriybege a'mel etken halda oqi'wshi'lardi'n' I-IV, V-IX klasslardag'i' huqi'qi'y ta'lim protesinin' tiykarg'i' qag'i'ydalari'n bayan etemiz.

Sawbet ha'm pikirlesiwlerdi o'tkeriw klass basshi'larna juklenedi, olar ma'lim bir wazi'ypalardan kelip shi'g'i'p mekteptegi huqi'q oqi'ti'wshi'lari', a'dillik, jasi' jetpegenler menen islesiw boyi'nsha inspekstiyalar, ja'ma'a't ta'rbiyashi'lari', ustazlar, ata-analardi' bunday sawbet ha'm pikirlesiwlerde qatnasi'w ushi'n shaqi'ri'wi' mumkin. Klass saatlari'nda balalar menen islewde ta'jiriybege iye huqi'qtani'wshi'lardi'n' qatnasi'wi' ulken na'tiyje beredi.

Baslang'i'sh klasslardi'n' oqi'wshi'lari' “Orta uli'wma ta'lim mektebi ni'zami”, jasi' tolmag'anlardi'n' ja'ma'at ori'nlari'ndag'i' minez-quli'q qag'i'ydalari', “Ko'she ha'reketi qag'i'ydalar”i'n yureniwde huqi'q haqqi'ndag'i' tusiniklerine iye boladi'. Oqi'wshi'lar “Orta uli'wma ta'lim mektebi ni'zami” menen tani'si'wda o'zlerinin' “ti'ri'sqaqli'q penen oqi'wi', o'zin ulgili tuti'wi', mektep sostialli'q turmi'si'nda ha'm sostialli'q paydali' miynette aktiv qatnasi'wi', oqi'wshi'lar ushi'n qag'i'ydalarg'a a'mel etiw” sha'rtliligin an'lap aladi'.

Baslang'i'sh klassalr'di'n' oqi'wshi'lar ushi'n sawbetler, a'dtte "Senin' huquqlari'n' ha'm minnetlerin'" temasi'nan baslanadi'.

Oqi'wshi'lar ushi'n qag'i'ydalar, to'mendegi axlaqi'y-huqi'qi'y temasi'nda sawbet o'tkeriw imkani'n beredi. I-V klasslar ushi'n: "Xali'q, bayli'g'i'n saqlaw, buyi'mlardi' abaylan', tabiyatti' qorg'an', tazali'qqa a'mel qi'li'n'", "O'zin'di ulgili tut" t.b.

VIII-IX klasslar oqi'wshi'lari' ushi'n: "Xali'q mulkin, ana ta'biat bayli'qlari'n saqlaw ha'm ko'beytiw haqqi'nda g'amxorli'q et", "O'zin'nen kishilerge minez-quli'q ma'deniyati' boyi'nsha muna'sip ulgi ko'rset", t.b.

Balalar ja'ma'a't jaylari'ndag'i' minez-quli'q qag'i'ydalari'n yureniwde ha'wliler, ko'sheler, bag'lar, teatrlar, kinoteatrlar ha'm sol si'yaqli' jerlerde o'zin tuti'w qag'i'ydalari' haqqi'nda bilimlar aladi', o'zinen ulkenlerge hurmet penen qatnasta boli'w, mulkke abaylap qaraw, o'z doslari'n mektep oqi'wshi'si' degen atqa daq tusiretug'i'n qi'li'qlardi' qi'li'wdan saqlaw zarurligin an'lap jetedi, sonday-aq, ko'shelerde ulkenlersiz juriw mumkin bolmag'an waqi't haqqi'nda (oqi'w ji'li' dawami'nda saat 21 ge deyin, dem ali'sta - saat 22 ge deyin) bilip aladi'.

Mekteplerde bunday temalardi' yureniwden ulken ta'jiriybe toplang'an. Ma'selen, birinshi klass oqi'ti'wshi'si'nda jaman qi'li'qlardi'n' aldi'n ali'w maqsetinde mi'naday sawbetlerdi o'tkizedi:

"Ja'ma'a't jaylarda o'zin'di jaqsi' tut", "Jaqsi' ha'm jaman isler", "Isenimdi jog'alti'w an'sat, og'an erisiw qi'yi'n", "Xaqi'yqatqa tik qarawdi' uyren" t.b. Birinshi klass oqi'wshi'lari' usi'nday kinolentalardi' ko'rip tamasha etedi ha'm pikir ali'sadi':

"Qahramanni'n' ukesi" ha'm basqalar. Bul klasta balalar gazetalari' ha'm jurnallari'ndag'i' hikayalardi' oqi'p baradi' ha'm oqi'wshi'lardi'n' keri qi'lmi'slari'na baha beredi.

Kishi jastag'i' oqi'wshi'larda ta'biyatti'n' qorg'ali'wi' menen tani'sti'ratug'i'n shi'ni'g'i'wlar qi'ziqli' o'tedi.

“Adamlar ta’biattan qanday payda aladi” temasi’nda O’zbekstan Respublikasi’ni’ tabiat qorg’awi’ haqqi’nda arnawli’ ni’zam qabi’l etiwge sebep bolg’an mi’sallar ko’rip shi’g’i’ladi’, balalardi’n’ a’ne usi’ ni’zamg’a a’mel qi’li’w sha’rtligi ayti’ladi’, olardi’n’ itibari’ balalar, haywanlar ha’m quslrdi’n’ dos ekenligi ha’m olarg’a g’amxorli’q ko’rsetiw kerekligi ayti’ladi’.

Tabiat haqqi’ndagi’ sawbetlerdi oqi’wshi’ni’n’ qandaydur a’meliy tapsi’rmalari’ni’n’ (terek egiw, bag’da islew, “jasi’l” ha’m “sari” patrullar sholkemlestiriw t.b) ori’nlawi’ menen tolti’ri’w usi’ni’ladi’.

Tabiat haqqi’ndag’i’ sa’wbetlerdin’ o’zlestirip ali’ni’wi’ ha’m a’piwayi’ sabaqlardan pari’qlani’p turi’w ushi’n olardi’ seyil etiw, turistik sayaxatlar, ekskursiyalarg’a shi’g’i’w, basqa kesheler (quslar kuni, tog’ay ha’ptesi, guller bayrami’ t. basqalar) waqti’nda o’tkeriw maqsetke mua’pi’q boladi’.

Oqi’wshi’lar 5-klasstag’i’ huqi’q sabag’i’nda “ma’mleket” tusinigi, puxaralrdi’n’ tiykarg’i’ huqi’qlari’ ha’m ma’jburiyatlari’, adamlardi’n’ ruwx’i’y pa’ziyetleri menen tani’si’wi’ sha’rt. Ja’ne da’sturge qosi’msha ra’wishte O’zbekstan Respublikasi’ni’n’ g’a’rezsizligi ayri’m qag’i’ydalardi’ ashi’p beretug’i’n temalar boyi’nsha sawbetlerdi o’tkeriw usi’ni’s etiledi.

Sunday-aq, kitaplardi’ oqi’p sawbetlesiwde usi’ni’s etiledi. Oqi’w prostesinde sabaqlarda huqi’qqa baylani’sli’ atamalar ushi’rag’anda olardi’n’ mazmuni’n ani’q ashi’p beriw zarur.

Ma’selen “ma’mleket”, “ni’zam”, “sud”, “huqi’q.”, “minnetler” ha’m basqa so’zlerdin’ neni an’latatug’i’ni’n tusindirip beriw kerak.

5-9-klasslar oqi’wshi’lari’ ushi’n axlaq ha’m huqi’q, haqqi’nda sawbetler o’tkeriledi. Bunday sawbetlerden maqset babalar axlaq ha’m huqi’q haqqi’nda, huqi’q ha’m ni’zamni’n ja’miyetimiz turmi’si’ndag’i’ orni’ haqqi’nda a’piwayi’ tusinikler beriw, olardi’ o’zlerinin’ shan’araqtag’i’, doslari’ ha’m ulkenlerge degen huqi’qlari’ ha’m ma’jburiyatlari’n tusinip ali’wg’a uyretiw, olarda demokratiyali’q ja’miyet qag’i’ydalari’ ha’m ma’mleket ni’zamlari’na hurmet penen qatnasta boli’wdi’ payda etiwden ibarat. Oqi’wshi’lardi’ milistiya, prokuratura ha’m sudti’n’ puxaralar ha’mde ma’mlekettin’ huqiqlari’ ha’m ma’plerin qorg’awg’a

baylani'sli', sonday-aq. Jasi' jetpegenlerdin' huqi'q buzarli'qlar ha'm ji'nayatlar ushi'n juwapkerligi haqqi'nda ni'zamlar menen tani'sti'ri'w zarur.

Oqi'ti'wshi'lar ja'rdem ko'rsetiw maqsetinde qalalar ha'm vilayatlarda 5-9-klasslar oqi'wshi'lari' menen huqi'qi'y dereklerge baylani'sli' sawbetler, zarur a'debiyatlar ko'rsetilgen usi'ni'slar islep shi'g'i'lg'an.

5-klasslar oqi'wshi'lari' ushi'n to'mendegi temalar usi'ni's etiledi:

“Ha'mme na'rsede ta'rtip boli'wi' - ja'miyet turmi'si'ni'n' zaruriy sha'rti, oni' saqlaw - senin' wazi'ypan' ”, “Sen o'zin' ha'm basqalar ushi'n da juwap beresen”, “Huqi'qi'y ta'rtpi hurmet et, sostialli'q ma'jburiyatqa hujdanli' qatnasta bol' ” t.basqalar.

6-klasslar oqi'wshi'lar ushi'n to'mendegi temalar usi'ni's etiledi:

“Qi'lmi's ha'm ji'nayat”, “Ji'nayatta qatnasi'w da ji'nayat”, “Jasi' tolmag'anlardi'n' juwapkerligi haqqi'nda”, “Puxara boli'wi'n' shart”, “Ar-nami'si'n'di' jasli'qtan saqla ” tag'i' basqalar.

Ma'selen, “Jasi' tolmag'anlardi'n' juwapkerligi haqqi'ndag'i'” sawbet oqi'wshi'larg'a 18 jasqa deyin bolg'an da'wirdegi juwapkerlik haqqi'nda tusinik beriw, jasi' tolmag'anlardi'n' juwapkerligin jumsatatug'i'n demokratik huqi'qti'n' insaniyli'g'i'n ko'rsetiwdi o'z aldi'na maqset etip qoyadi'. Bunda soni' ayti'w kerek, balalarg'a degen insaniy qatnaslar degeni ha'mme na'rsenide keshire beriwdi an'latpaydi'.

Ko'p g'ana mekteplerde oqi'wshi'lar menen birgelikte sawbetlerge gazetalar, huqi'qqa baylani'sli' jurnallardan ali'ng'an materiallardi' tayarlawdi', mektep, rayon, qala turmi'si'nan faktler ji'ynaydi'. Ta'limdegi ko'rgizbelilik, arnawli' tan'lap ali'ng'an ko'rkem ha'm oqi'w filmlerinen paydalani'w ulken ta'rbiyali'q a'hmiyet beredi.

Bunday jasta oqi'wshi'lardi'n' huqi'qi'y normalar ha'm turli turmi'sli'q sharayatlarg'a tuwri' emostional baha beriw ulken rol oynaydi'. Bir waqi'tti'n' o'zinde mektep oqi'wshi'lari'ni'n' ulken bir bo'legin qami'rap alatug'i'n ha'm sawbetlerde ko'rkem ha'm hujjetli filmlardan uzindiler, jasi' tolmag'anlardi'n' isleri boyi'nsha komissiyalar ha'm inspekstiyalar ma'jilislerinen reportajlar ha'm

usi' si'yaqli'lardan paydalani'wg'a imkan beretugi'n televidenie ko'rsetiwleri usi' jag'i'nan qarag'anda ken' imkaniyatlarg'a iye.

5-6-klass oqi'wshi'lari' ushi'n to'mendegi temlarda sawbet o'tkerilio'i na'zerde tuti'lg'an: "Jaqsı' degen ne, jaman degen ne" (axlaq ha'm huqi'q); "Partani'n' bahasi' qansha turadi'" (mulkke qatnas haqqi'nda); "Kim juwapker?" "Senin' ulken doslari'n' kim?" (ulkenler menen qatnas haqqi'nda); "Bizın' uli'wma uyimiz" (ta'biyatti' saqlaw boyi'nsha) ha'm juwmaqlawshi' ko'rsetiw.

Ko'rsetiwler isenimli, tusinikli etip duzilgen. Ma'selen, "Partani'n' bahasi' qansha turadi'?" ko'rsetiwinde tamashago'yerler ag'ashqa islew beriw kombinati'na sayaxat qi'ladi' ha'm oqi'wshi'lar jan'a, shi'rayli' ha'm qolay partalardi' tayarlap ati'rg'an isshilerdin' awi'r miynetin ko'redi. Balalar miynetkesh insan qoli' menen jasalg'an ha'r qanday buyi'm, da'slep og'an sarplang'an miynet penen qi'mbatli' ekenligine isenim payda etedi.

7- klass oqi'wshi'lari' ushi'n sawbetler olardi' miynet, ji'nayat ha'm ha'kimshilik huqi'qlari'ni'n' ayri'm ma'seleleri menen tani'sti'ri'w, olardi' puxarali'q ni'zamlari' menen tani'sti'ri'w, olarg'a puxarali'q ni'zamlari' haqqi'nda da'slepki tusinik beriwdi maqset etip qoyg'an.

Temalardi'n' bunday tan'lani'wi' oqi'wshi'lardi'n' a'meldegi ni'zamlarg'a degen qi'zi'g'i'o'i'ni'n' arti'p bari'wi'na, olardi' ka'sipke bag'darlaw ha'm 8-klass "Ma'mleket ha'm huqi'q tiykarlari'"n yureniwge tayarlaw menen baylani'sli'.

Ko'pg'ana oqi'wshi'lar biz huqi'q buzi'wshi'li'q ushi'n juwap bermeymiz, buni'n' ushi'n ata-analar, oqi'ti'wshi'lar, ta'rbiyashi'lar juwap beredi, dep esaplaydi'.

Soni'n' ushi'n 7 - klass oqi'wshi'lari'n' a'meldegi ni'zamlar menen tani'sti'ri'w ha'm olardi'n' qi'lmi'si'na shaxsiy juwapkerlik haqqi'nda tuwri' tusinik payda etiw olardi'n' huqi'qi'y ta'limi ha'm ta'rbiyasi'ni'n' elementi esaplanadi'.

7 - klass oqi'wshi'lari' ushi'n to'mendegi temalar usi'ni'li'wi' mumkin: "Miynet qatnaslari' ni'zam arqali' ta'rtipke sali'nadi' ha'm qorg'aladi'", "Insan turmi'si' ha'm salamatli'g'i'n saqla", "Urli'q - awi'r ji'nayat ha'm basqa

ji'nayatlar da'regi", "Menin' milistiyam meni qori'qlaydi'", "Sud ha'm prokuratura - bizin' ma'plerimiz qorg'awshi'si'", "Turmi'si'mi'z qag'i'ydalari'n buzi'wg'a qarsi' gureste ayawsi'z bol".

Ma'selen, "Insan turmi'si' ha'm salamatli'g'i'n asi'ra" degen sawbet usi'nday rejege ko're duziliwi mumkin:

Axlaqi'y-huqi'qi'y temalardag'i' to'mendegishe sawbetler de ulken qi'zi'g'i'w oyatadi':

"Shaxs ha'm ja'ma'a'", "Insanni'n' tilekleri ha'm minnetleri", "Adamni'n' shan'araq aldandag'i' minnetleri", "Shan'araq ar-nami'si'", "Adamni'n' ja'ma'a' aldi'ndag'i' minnetleri", "Shaxs ha'm Watan", "Insanni'n' ar-nami'si' ha'm qa'dir-qi'mbati'", "Adamlar arasi'nda o'zin qanday tuti'w kerek" ha'm basqalar.

Huqi'qi'y ta'rbiya elementlerine ma'lim ta'sir ko'setiw qurallari'da kiredi. Ha'zirgi da'wirde huqi'qi'y ta'rbiyani' qa'liplestiriwde awi'zeki, ko'rgizbeli ha'm aldi'n'g'i' texnikali'q qurallardan paydalani'w o'z na'tiyjesin ko'rsetpekte. Bunda radio, telividenie ha'm ko'shelerdegi turli reklamalardi'n' o'zine ta'n orni' bar. Bunda g'alaba xabar qurallari'ni'n' orni' ha'm roli de a'hmiyetli. Olardi'n' qolay ta'repi sonda, xali'qti'n' talabi'n esapqa ali'p, og'an maqul etip jetkerip beriw imkaniyati' barli'g'i' ha'm xali'qti'n' barli'q qatlamlari'n qami'rap ali'p, ta'sir etiw imkaniyati' barli'g'i'nda. Soni'n' ushi'n g'alaba xabar qurallari'na huqi'qi'y mag'li'wmatlardi', qa'diriyatlari'mi'zdi' jaslarg'a qi'zi'qli' ha'm isenimli ta'rizde jetkerip beriwdey a'hmiyetli vazi'ypa juklengen. Oni'n' xi'zmeti huqi'qi'y – a'dep-ikramli'q ta'rbiyani' ugitlew, tusindiriw g'ana emes, ba'lki ni'zamlardi'n' buzi'li'wi'ni'n' aldi'n ali'w, insanpararli'q ko'z-qarastan jaslar sanasi'na ta'sir o'tkize alatug'i'n profilaktik xi'zmetinen de ibarat.

Duri's, telividenie, radio arqali' huqi'qi'y ko'rsetiwler, esittiriwler ko'p beriledi. Biraq olar tek g'ana huqi'qi'y jaqtan jari'ti'ladi'. Sog'an qaramastan bunday da'sturler juda to'men ha'm ta'rbiyali'q a'hmiyeti az. Soni'n' ushi'n g'alaba xabar qurallar bul tarawda huqi'qi'y – a'dep-ikramli'q ta'rbiyani' qa'liplestiriwge baylani'sli' da'sturler ustinde ko'birek xi'zmet jurgiziwi lazi'm.

Ha'zirgi kunde ko'plep gazeta ha'm jurnallarda: «Soraw berin' juwap beremiz?», «Huqi'qi'y ma'sla'ha'txana», «O'z huqi'qlari'n'i'zdi' bilesiz be?», «Wazi'ypa ha'm juwapkershilik», «Advokat» si'yaqli' betlerdin' ashi'li'wi' ha'm bunda berilgen mag'li'wmatlar, sorawlar juwaplar oqi'vshi'lardi' o'zine ken'irek tartadi'.

Ha'zirgi waqi'tta qabi'l etilgen ni'zamlar ha'm ni'zam hujjetleri qatnasi' ustinen ja'ma'a't qadag'alawi'n, ma'mleket ha'm juwapker shaxslardi'n' xi'zmeti ustinen qadag'alawdi' a'melge asi'ri'wdi'n' mexanizmi si'pati'nda g'alaba xabar qurallar abi'rayi'n ko'teriw lazi'm. G'alaba xabar qurallari' ha'rbir adam o'z pikirini ayta ali'wi'na imkan beretug'i'n erkin minber boli'wi' kerek. Mine usi' g'alaba xabar qurallar ja'miyetimizdin' demokratiyalı'q qa'diriyatlardi' ha'm tusiniklerdi qorg'aw, adamlardi'n' siyasiy, huqi'qi'y ha'm ekonomikalı'q sanasi'n qa'liplestiriw boyi'nsha belsene is ali'p bari'wi' kerek. Bul is-ilajlardi'n' turmi'sta qollani'li'wi' xali'qti'n' barli'q qatlamlari'n' huqi'qi'y sawatli'li'qqa erisiwi, joqari' da'rejede huqi'qi'y sanali' boli'wi' kundelik turmi'sta qollana ali'wi' ushi'n huqi'qi'y ma'deniyatti' qa'liplestiriw ken' qami'rawli' sistemani' jarati'wi'mi'z zarur. A'llette, bulardi'n' tiykari'n tiykari'nan huqi'qi'y – a'dep-ikramli'q ta'rbiya quraydi'.

Pikirimiz aqi'ri'nda usi'nday juwmaqqa kelemiz: huqi'qi'y ta'rbiyani' qa'liplestiriwde, oni' jetilistiriwde shan'araq, ma'ha'lle ha'm g'alaba xabar qurallari'ni'n' orni' ayri'qsha. Biraq olar o'zlerinin' ta'rbiya tarawı'ndag'i' wazi'ypalari'na juwapkershilik penen qarap ati'rma. Olar ta'repten huqi'qi'y – a'dep-ikramli'q ta'rbiyag'a baylani'sli' o'tkerilip ati'rg'an isler uli'wmali'q talap etilip, bunda puqaralardi'n' jasi'na itibar berilip ati'rg'an joq.

Mektepten ti's o'tkeriletug'i'n islerdin' turi haqqi'ndag'i' islerdin' turli formalari' jasi' tolmag'anlardi'n' huqi'qi'y ta'rbiyasi' sistemasi'n tolti'ri'w a'hmiyet qarati'wdi' talap etedi.

Mektep oqi'ti'wshi'lari', ta'rbiyashi'lar, klasstan ha'm mektepten ti's isler sholkemlestiriwshileri ilimiy bo'lim basshi'lari' ha'm direktorlari' mektepten ti's waqi'tlarda o'tkeriletug'i'n qanday huqi'qi'y ta'rbiya formalari' barli'g'i'n biliwi,

soni'n' menen birge oqi'wshi'lardi' bul iske bag'i'shlawi', olardi' buni'n' ushi'n qoshametlewi, bull isti sholkemlestiriwde o'zleri basshi'li'q etiwi lazi'm.

Huqi'qi'y bilimler - huqi'qi'y ta'rbiyai'ni'n' a'hmiyetli formasi'. Huqi'qtani'w-lektorlar, ali'mlar ha'm prokuratura, sudlar, milistiya, a'dillik organlari'ni'n' a'meliyatshi' isshileri respublikada, sonday-aq jasi' tolmag'anlar ortasi'nda huqi'qi'y na'siyatlaw isleri ali'p baradi'. Bunday islerdin' tiykarg'i' maqseti - ma'mleket ha'm huqi'q teoriyasi', yuridik bilimlerdin', huqi'qi'y normalar ha'm ni'zamshi'li'qti'n' demokratiyalı'q prinstiplerin tusindirip beriwden ibarat. Huqi'qi'y tusindiriw xali'qti'n' huqi'qi'y ta'limdi, huqi'qi'y sanasi' ha'm huqi'qi'y ma'deniyati'n asi'ri'w, huqi'q buzarli'qti'n' aldi'n ali'wdi'n' a'hmiyetli qurali' boli'p esaplanadi'.

Huqi'qi'y ugitlew formalari' mudami' a'mel qi'latug'i'n ha'm bir ma'rtelik boli'wi' mumkin. Mudam a'mel etiletug'i'n formalarg'a to'mendegiler kiredi:

Huqi'qi'y bilimler xali'q universitetleri, huqi'qi'y lektoriylar, jas huqi'qtani'wshi' klublari' ha'm mektepleri.

Huqi'qi'y bilimler xali'q universitetlerinin' jaslar fakultetleri jas jigitle ha'm qi'zlardi'n' huqi'qi'y ta'rbiyasida a'hmiyetli rol oynaydi'. Olar o'smirlerge ma'lim sistemadag'i' huqi'qi'y bilimler беретug'i'n o'zine ta'n oqi'w ori'nlari' esaplanadi'. Bunday fakultetler dasturleri joqari' klasslar ha'm ka'sip-o'ner bilim ori'nlari' oqi'wshi'lari'ni'n' usi' waqi'tqa deyin algan bilimlerin esapqa alg'an ha'lda duzilgen. Fakultetler wazi'ypasi' - jaslarg'a teren' huqi'qi'y bilimlerde beriw. Olar bir yaki eki ji'lli'q dasturlar boyi'nsha is ali'p baradi', oqi'w ori'nlari' ha'mde ma'deniy - ag'arti'wshi'li'q ori'nlari' qasi'nda sho'lkemlesedi.

Ta'jiriybe sonni' ko'rsetedi, jaslar fakultetleri huqi'qi'y ta'rbiya formasi' si'pati'nda o'zin aqlap ati'r. Olar balalar minez-qulqi'na jaqsi' ta'sir ko'rsetedi ha'm basqa ilajlar menen bir qatarda olar ortasi'nda huqi'qbuzarli'vqti'n' kemeyiwine ko'meklesedi. Bunday fakultetler huqi'qi'y bilimler xali'q universitetleri qasi'nda sho'lkemlesiwine erisiw' zarur.

Awi'zeki huqi'qi'y ugitlewdin' bir ma'rtelik formalari'. Huqi'qi'y ugitlewdin' mudami' a'mel qi'latug'i'n formalari' menen bir qatarda oni'n' bir

ma'rtelik formalari' da o'zin toli'q aqlaydi'. Ga'p ayri'qsha sawbetler, lekstiyalar, a'dillik organlari'ni'n' a'meliyatshi' isshileri menen ushi'rasi'wlar, sao'al-juwap kesheleri, tematikali'q ushi'rasi'wlar, awi'zeki jurnallar, pikirlesiwler, olimpiadalar ha'm huqi'qi'y ugitlewdin' basqa formalari' haqqi'nda barmaqta. Huqi'q haqqi'ndag'i' lekstiyalar, sawbetler huqi'qi'y ugitlewdin' tiykarg'i' formasi' boli'p qalmaqta

Temalar bir ma'rtelik lekstiyalardan pari'qli' ra'wishte jasi' tolmag'anlarg'a ma'lim sistemadag'i' bilimlerde beredi, huqi'q, normalari'n a'melde qollani'w ta'jiriybelerin sin'diredi, oqi'w rejeleri ha'm mektep dasturleri menen uyg'i'n tarzde o'tkeriliwi mumkin.

Soni'n' menen birge ayi'ri'm sawbetler, lekstiyalar huqi'qi'yturmi's ha'diyselerine qatnas bildiriw, yag'ni'y ni'zamlardi' ugit-na'siyatlaw en' a'hmiyetli formalar boli'p esaplanadi'.

Sud, prokuratura, milistiya, a'dillik organlari'ni'n' a'meliyatshi' isshileri menen ushi'rasi'wlar juda' a'hmiyetli. Olar ha'r dayi'm o'smirlerde qi'zi'g'i'w oyatadi', huqi'qi'y ma'selelerge sebep boladi'

Mektepler ha'm ta'lim-tarbiya ori'nolari' oqi'wshi'lari' ushi'n sho'lkemlestiriletug'i'n tematik kesheler ha'm soraw-juwaplar da huqi'qi'y bilimlerde na'siyatlawdi'n' formasi'. Olardi' o'tkeriw ushi'n ma'deniyat saraylari', kinoteatrlar, kitapxanalar, ma'deniy ori'nlar ha'm bag'lardan paydalani'ladi'. Ta'jiriybe soni' ko'rsetedi, bunday kesheler olardi' tayarlawda o'smirlerdin' o'zleri de qatnasqan jerlerde qi'zi'qli' o'tedi. Tematik kesheler ma'lim mashqalalrag'a bag'i'shlaw, sorawlar, ti'n'lawshi'lar qurami'n, sonday-aq huqi'qshunoslar menen (sud yaki prokuratura, advokatura yaki milistiya, notariat, xali'q ta'limi, ka'sip-o'ner ta'limi isshileri) aldi'nnan belgilew maqsetke mua'pi'q. 3-4 qa'nige qatnassa juda' jaqsi' boladi'. Sebebi sol waqi't sorawg'a juwap beriwge turtki boladi'. Bunday kesheler "Ha'mme narsege juwap berip jasaw", "Senin' puxarali'q bursthing", "Qa'te qi'li'wg'a haqi'n' joq", "Tergewdi bilimdanlar ali'p baradi'", "Ha'mme ushi'n birdey qag'i'ydalar" ha'm basqa usi' si'yaqli' uranlar tiykari'nda o'tedi.

“Tematik kesheler” ugitlwdin’ en’ ko’p tarqalg’an formasi’

Talqi’law - erkin, pikir almasi’wi’. Tali’qlaw, ayti’si’wg’a sebep bolatug’i’n mashqala talqi’law predmeti boli’wi’ mumkin. Ayti’si’w, tarti’s (muno’zara) dasturi qatnasi’wshi’lar o’z pikirlerin, tusiniklerin bildiriwi mumkin bolg’an tiykarg’i’ ma’selelerdi o’z ishine ali’wi’ kerek. Ayti’si’w, tarti’s (muno’zara) maqseti aldi’nnan belgilep ali’ni’wi’ - qatnasi’wshi’lardi’ ol yaki bul huqi’qi’y ori’n menen tani’shti’ri’wi, ba’seke jaqsi’ na’tiyjeler keltiriwi, qa’ta pikirler biykar etiliwi ushi’n oni’n’ mazmuni’ ha’mme ushi’n uli’wma pikirge aylani’wi’na ali’p keliwi lazi’m.

Oqi’wshi’lar arasi’nda keyingi ji’llar huqi’qi’y bilimlar olimpiadalari ken’ tarqalmaqta. Olimpiadalar qatnasi’wshi’lar 5-6 yuridik temadag’i’ sorawg’a jazba juwap beriw kerek boladi’.

Balalarda qi’yi’n waqi’tta tuwri’ minez-quli’q ulgisin ko’rsetiwdi payda etiw maqsetinde olarga ol yaki basqasha sharayatta boli’p qalsa, qanday is tutqan bolar edi, si’yaqli’larg’a sorawlar beriledi (ma’selen, olar arasi’ndag’i’ balalardan biri ja’njel shi’g’ari’wi’ yaki ji’nayat islese, yaki oni’n’ uyine urlang’an na’rselerdi ko’terip kelse sol si’yaqli’ jag’daylarda ne islew kerek ekenligi haqqi’nda).

Huqi’qshunaslar, oqi’ti’wshi’lar, ja’m’a’a’tshilik wa’killeri qatnasatug’i’n arnawli’ jyuri olimpiadag’a juwmaq jasaydi’. En’ jaqsi’ juwaplerdi’ tayarlag’an oqi’wshi’lar maqtawqag’azi’ ha’m sawg’alar menen si’yli’qlanadi’.

Oqi’wshi’lardin’ ruwxı’y-huqi’qi’y ta’rbiyasi ushi’n ja’ne basqa is formalari’ – minez-quli’q ma’deniyati’ haqqi’ndag’i’ lekstiya-konstertler (“Qanday qi’li’w mumkin ha’m qanday islemew kerek”, “Insanni’n’ ha’mme na’rsesi go’zzal boli’wi’ kerek”) ko’rik-tanlawlar (“Barakalla jigitler”, “Qa’nekey qi’zlar” ,” Siz ni’zamdi bilesizbe?”), salamatli’q kesheleri (zi’yanli’ a’detler, shegiw ha’m alkogoldi’n’ zi’yani’ haqqi’nda) .

Mekteplerde ata-analar ha’m oqi’ti’wshi’lar ushi’n ilimiy-a’meliy konferenstiyalar sholkemlestiriw. Ilimiy-a’meliy konferenstiyalar Huqi’qi’y ta’rbiyag’a baylani’sli’ is ta’jiriybelerin uli’wmalasti’ri’o’da ha’m jergilikli qi’li’wda kelesi ji’l ushi’n wazi’ypalardi’ belgileydi.

Oqi'ti'wshi'lar ha'm ata-analar ushi'n "Mektep oqi'wshi'lari' huqi'qbuzarli'ni'n' aldi'n ali'w ha'm huqi'qi'y ta'rbiya", "Jaslardi' huqiqiy ta'rbiyalawda mektep, shan'araq ha'm ja'ma'a'tshiliktin' birligi" ha'm basqa temalarda birgeliktegi konferenstiyalar o'tkerildi.

Bunday konfsrenstiyalarg'a a'dette, putkil pedagogika ja'ma'a'leri tayarli'q ko'redi. Mekteplerde V-X klass oqi'wshi'lari' ushi'n soraw namalar, bos waqi'tti' rejelestiriwler o'tkeriledi, "ta'rbiyasi' qi'yi'n" balalardi'n' payda boli'wi' sebepleri ani'qlanadi'. Ata-analar belsendileri menen birgelikte shan'araqti'n' sostialli'q qurami', bala shaxsi, oni'n' ata-anasi'na muna'sibeti uyreniledi. Ko'pg'ana mag'li'wmatlar, sorawnamalar o'tkeriw joli' menen ali'nadi'.

Oqi'wshi'larg'a to'mendegishe sorawlar qoyi'ladi':

- Senin' shan'arag'i'n' neshe adamnan ibarat?
- Sen qanday uy-jay sharyati'nda jasaysan'? Sabaqlardi' tayarlaw ushi'n jay barma?
- Sag'an sabaqlardi' tayarlawda kim ha'm qanday ja'rdem beredi?
- Sag'an jaqsi' oqi'wi'n'a kim ha'm ne tosqi'nli'q beredi?
- Sen alti'nshi ha'm qala kunlerindn o'z ata-anan' menen qayda barasan'?
- Sen o'z ata-anan'di' ne ushi'n hurmet etesen'? Qaysi' tarawda olarg'a usawdi' qa'leysen'?
- Qanday gazeta ha'm jurnallarg'a jazi'lg'ansi'z?

Bir neshe konferenstiya o'tkerilgennen keyin pedagogik jaqtan o'z hali'na taslap qoyi'lg'an balalardi'n' payda boli'wi' sebepleri haqqi'nda juwmaqlar shi'g'ali'di'. A'piwayi' bunday sebeplerdin' en' tiykarg'i'si' uy-jay komunallaq jag'daylar ekenligi ani'qlanadi'.

Lekin basqasha sebepler de bar: ata-analar ortasi'ndag'i' kelispewshilikler, atani'n' uyden ketip qali'wi', shan'araqta ta'rtipsiz jag'day (ishkilik, qopalli'q, ja'njeller, uri'wlar, uyatsi'zli'qlar, balalardi' ta'rbiyalawdi'n' antipedagogik usi'llari').

O'zbekstan Respublikasi'ni'n' bir qatar vilayatlari'nda konferenstiyalar, ata-analar menen ushi'rasi'o'lar o'tkeriw boyi'nsha tajriybe toplang'an. Bunday

konferenstiyalarda xali'q sudyalari', prokurorlar, tergewshiler, jasi' tolmag'anlar menen islesiw boyi'nsha inspektorlar so'zge shi'g'i'p, atalardi'n' balalar ta'rbiyasi', sonday-aq, huqi'qi'y ta'rbiyadag'i' qatnasi'qlardi'n' o'zine ta'n ma'selelri haqqi'nda toqtaldi'.

O'zlerin a'dep-ikramli'qqa qarsi', huqi'qqa qarsi' tutatug'i'n jasi' tolmaganlar huqi'qi'y-ta'rbiyalig' isler olardi'n' psixologik, sostialli'q ha'm huqi'qi'y tavsifnomalarini esapqa alg'an halda a'melge asi'ri'ladi'. Sonday bir ibara ma'lim jasi' tolmag'an huqi'qbuzarlar - bul nonormal halatqa waqti'nsha tusip qalg'an normal balalar.

Bul a'sirese ta'rbiyasi' qi'yi'n o'smirlerge tiyisli. Bunday shart-sharayatlardi'n' sheshiliwi - ta'rbiyasi' qi'yi'n o'smirlerdin' huqi'qbuzarg'a, huqi'qbuzardi'n' bolsa ji'nayatshi'g'a aynali'wi'ni'n' aldi'n ali'w demekdur. Huqi'qbuzarli'qti'n' aldi'n ali'wdi'n' tiykarg'i' wazi'ypasi' a'ne usi'nnan ibarat.

Mektep oqi'wshi'lari'n qayta ta'rbiyalaw maqsetinde, birinshi na'wbette, oqi'ti'wshi', klass basshi', mektep direktori, pedagogik ken'es, mektep ja'ma'a'tshiliginin' olar menen individual is ali'p bari'wi' arqali' erisiledi.

Eger o'smir milistiyani'n' balalar xanasi'nda esapta turg'an bolsa, onda mektep ja'ma'a'sinin' isi jasi' tolmag'anlar menen islesiw boyi'nsha komissiya, inspekstiya, ja'ma'a'tshilik ta'rbiyashi'lar, atali'q sho'lkemleri a'melge asi'ratug'i'n aldi'n ali'w tadbirleri menen tolti'ri'ladi'.

2.4. Mekteplerde otkeriletug'I'n huqiqiy tadbirlerge korsetpeler.

1. 14 yanvar - «Watan qorgawshilari kuni» n (1992-jil) saltanatli tarizde belgilew boyinsha usinislari

1992-jil 14-yanvarinda mamleketimiz aymagindaǵı áskeriy bólim hám bólinbeler mamleketimiz iqtiyarina ótkerilgen edi. Ózbekstan Respublikasiniń 1993-jil 29-dekabrdegi nizamına qaray, 14-yanvar jurtimizda Watan qorgawshilari kuni dep daǵaza etildi. Usi kúnnen baslap, mamleketimizde áskeriy xizmetkerler, armiya saplarında óz xizmet minnetin ótep qaytqan kisiler hám erteń áskeriy xizmetke baratuǵın pútkil mamleketimiz xalqı ortasında úlken saltanatlı tarizde belgilenip kelinbekte.

Biraq ele bul qutlı sáne mazmun - mánisin túsinbey, ápiwayı bir kún sipatında yamasa 23-fevraldı, yaǵniy buringi sovet armiyası shólkemlesken kúndi ele bayram sipatında eslep, belgilep turiwshılar da bar. Bunday gey birewler hám shólkemler milliy armiyamızdıń búgingi kúndegi potensialın toliq túsinip jetken emes hám mine sol túsinbewshilik tásirinde ele ózgeler bayramların belgilep kelmekte.

Buniń basqa sebepleri de bar. Prezident Islam Karimov «Milliy armiyamız - ǵárezsizligimizdiń, tinish hám arqayın turmisimizdiń bekkem kepilligidir» qollanbasında sonday jazadı: «Kópshilik jasi ullı adamlar eslese kerek, shora dáwirinde mamleketdegi barlıq er adamlardıń arnawlı bayramı sipatında belgilenetuǵın bul kún 8 - mart - Hayal - qızlar bayramına tap juwap jol menen shólkemlestirilgen siyaqlı oy bildirer edi.

Bul kún tap adamlardıń ómir hám ólimin sheshetuǵın oǵada za'ru'rli waqiya sipatında aytilar, sovet ideologiyashıları tárepinen «Tariyx betlerine zer háripler menen jazilatıǵın unutilmas sáne» dep táriyplener edi... Shora dáwirindegi barlıq bayramlardıń mánisi sol imperiya qol astındaǵı hámme xalıqlardı, atap aytqanda, ózbek xalqın da sovet xalqınıń ajıralmaytuǵın bir bólegi dep kórsetiwge, sonday ilajlar arqalı birlespedegi Respublikalarda jasaytuǵınlıq milletlerdiń tap sonıń birligin, olardıń orayǵa boysiniwi hám óziniń sadıqlıǵın kórsetiwge qaratılǵan edi».

14-yanvar - Watan qorgawshilari kúniń huqiqiy sáne sipatında mamleketimizde keń belgilew boyınsha Respublika «Ruwxıylıq hám aǵartıwshılıq» orayınıń usinislari:

- ❖ Ǵárezsizlik jıllarında engizilgen bayramlardıń mazmun - mánisin keń xalıq kópshiligi arasında úgit-násiyatlaw.
- ❖ Ǵalaba xabar quralları xizmetkerleri, ruwxıylıq hám bilim belsendılarınıń Watan qorgawshilari kuni erkin hám azat xalıqtıń jańa, muqaddes bayramı ekenin tásirli qurallar arqalı úgit-násiyatlawǵa erisiw.
- ❖ Qurallı kúshlerimizdiń tiykarǵı tamaqtasın qoyǵan insanlar, Watan azatlıǵı hám milliy ǵárezsizlik ushin jan qurban etken watansúyiwsiler,

shegaralarimiz qáwipsizligin qorgáwda qatnasqan milliy qaharmanlarimiz haqqında kópshilikke arnalğan qollanbalar, bukletler, maqalalar baspadan shıǵariw, baspasóz baspalari, radio hám televideniye sútınler shólkemlestiriw.

- ❖ «Quralli kúshlerimiz - ǵárezsizligimiz kepilligi» temasında kóргеzbeli (audio, video, kino hám ónimler, plakatlar, suwretleytuǵın kórkem óner úlgilerinen ónimli paydalanğan halda) úgit jumislari shólkemlestiriw.
- ❖ Adamlar sana - oylawın sovet bayramlariniń inersiyasi tásirinen qorgaw is-ilajlarin kóriw.

2. Ózbekstan Respublikasi Mámleketlik gerbi qabil etilgen kundi (1992 jil iyul) múnásip belgilew haqqında usinislar

1. Jildiń 2-iyul kúni azanda oqiw jumislari dawam etip atırǵan (dem alis baslanbaǵan) barliq bilimlendiriw orinlarinda, balalar dem aliw ornilarinda, bilimlerdi jetilistiriw baǵdarındaǵı oqiw kurslarinda birinshi sabaq shiniǵiwi baslaniwi menen, barliq ministrlık, komitet, korporatsiya, konsern, awqam, bank, kompaniya, birlespe, agentlik, oraylar, jámiyetlik shólkemleri, hár qanday shólkem hám kárxanada jiynalis ótkerip, Mámleketlik gerbi qabil etilgen kún rásmiy belgilenedi.

2. Jiynalis basında Ózbekstan Respublikasi Mámleketlik gimni aytiladi, qatnasiwshılar nizamǵa qaray, tik turip ǵalabaliq tárizde oǵan jor boladi.

3. Jiynalis ashiladi, Mámleketlik gerbi qabil etilgen kúndi belgilew maqsetinde toplanǵanlıǵı aytiladi, arawli tayarliq kórgen aratorǵa sóz beriledi.

4. Arator mámleketlik gerbi qabil etiliwi tariyxına qisqasha toqtaladi, Ózbekstan Respublikasınıń 1992-jıl 2-iyulında qabil etilgen «Ózbekstan Respublikasınıń Mámleketlik gerbi haqqında»ǵı nızami mánisin túsintiredi, onıń za'ru'rli statiyaların oqip túsindirip beredi.

5. Ilaj ótkerilip atırǵan zal yamasa maydanda, álbette, Mámleketlik gerbiniń suwreti bolıwı shárt. Túsindirislər tikkeley gerb misalında - kóргеzbeli tiykarda alıp bariliwi kerek.

6. Ilajdi ótkeriwde Ózbekstan Respublikasi Oliy Majlisi hám de Respublika «Ruwxıyliq hám aǵartıwshılıq» orayında tayarlanıp, 2002-jıl «Ma'naviyat» baspasında baspadan shıǵarılǵan S.Alim, SH.Jumaevtiń, «Mámleketimiz nishanları» qollanbasınan paydalanıw usinis etiledi.

7. Ilaj «Ózbekstan Respublikasi Mámleketlik gerbi haqqında»ǵı nızamniń 8-statıyasında belgilengen: «Ózbekstan Respublikasi puqaraları, sonıń menen birge, Ózbekstanda turǵan shaxslar Ózbekstan Respublikasınıń Mámleketlik gerbine húrmet etiwı shárt» degen prinspe ámel etken halda, adamlardıń siyasiy sanasin óstiretuǵın, olarda Watanǵa muhabbat sezimlerin koteretuǵın sesler uyǵınlıǵında ótkeriliwi zárúr.

3. «Mámleketlik tili haqqida»gi nizam qabil etilgen kúndi (1989-jil 21-oktyabr) belgilew boyinsha usinislari

1. Barliq ministrlikler, mámleketlik komitetleri, awqamlar, korporatsiyalar, konsernler, birlespeler, bankler hám óndiris kárxanalari «Mámleketlik tili haqqida»gi nizam qabil etilgen kúndi belgilewdi 21-oktyabrden aldınlaw baslaw kerek. Bul kúndi belgilew keminde on kún dawamında orinlarda hár qiyli ruwxıy - bilimlendiriw ilajlar kompleksi formasında ámelge asiriliwi maqsetke muwapıq bolar edi.

2. Bul ilajlarda «Mámleketlik tili haqqida»gi nizamniń qabil etiliwi protsessi, onıń ámelde mámleket gárezsizligi tárepke taslangan za'ru'rli hám saldamli qádem ekeni sáwlelendiriliwi, ótken jıllardağı tájiriybeler ulıwmalastiriliwi, nizam qabil etilgennen berli, atap aytqanda, gárezsizlik jıllarında mámleketlik tiliniń pozitsiyasi ádewir dárejede asqani, bul tilde mámleketlik siyasati alıp barilip atırǵani kóplegen jaqtı misallar menen túsintirip beriledi.

3. «Mámleketlik tili haqqida»gi nizamniń ámelde tek ózbek tiliniń emes, mámleketimizde jasap atırǵan basqa millet hám elatlar tilleriniń emin - erkin rawajlanıwi ushin jol ashqani ayırıqsha atap ótiw shárt. Misali, házirgi waqıtta Ózbekstanda ózbek hám qaraqalpaq tillerinen tisqari, oris, qazaq, tajik hám turkmen tillerinde tálim beretuǵın mektepler islep turipti hám olarǵa sabaqlıqlar da mámleketimizdiń ózinde shıǵarılıp atır. Oris, tajik hám qazaq tillerinde gazetalar da shıǵarıladi. Oris, tajik, qazaq, qrim - tatar, uyǵır tillerinde radio esittiriwler hám telekórsetiwler alıp bariladi. Mámleketimizde Baynalminal mádeniyat orayı islep turipti. Oǵan bir neshe milliy materiallıq oraylar jámlengen. Bul oraylar átirapında birikken millet hám elatlar óz milliy mádeniyatlari rawajlanıwi ushin háreket etip kelmekte, olar óz tillerinde bayramlar, hár qiyli ilajlar, toy - bayramlar ótkeredi, óz tillerinde qosıqlar aytadi.

4. Orinlarda mámleketlik tiline múnásibet, bul boyınsha mashqalalar, sawatlılıqtı asiriwǵa xızmet etetuǵın umtiliw - háreketlerdiń nátiyjesi hám áhmiyeti haqqında sózlap beriw.

5. 1995-jıl dekabrında «Mámleketlik tili haqqida»gi nizamǵa ózgeriw hám qosımshalar kirgizildi. Buniń zárúrshiligi hám áhmiyetin túsindiriw kerek. Latin jazıwına tiykarlangan jańa álippemizdiń ústinlik hám paziyletlerin, ayırıqsha táreplerin jaqtılandiriw, jańa álippeni úyreniw menen baylanisli mashqalalardı izbe-iz analizlep, adamlardı oni tezirek úyreniwge qiziǵıwshılıq oyatiw zárúr (stilistik material sipatında S.Alimniń «Ózbekstan ádebiyatı hám kórkem óneri» «Mohiyat» gazetalariniń 2001-jıl 21-oktyabr sánelerinde basilǵan. «Biz nege latinǵa ótip atırmız? » maqalasınan paydalaniw múmkin)

6. Bul bayramdı belgilew ilajlarında tilimiz ustalari - qálemkeshleri, aktyorlar, masqarapazlar, qurandı yadǵa biletuǵın adamlar, ózbek tili hám ádebiyatı oqitiwshilari hám basqalardıń aktiv qatnasına erisiw shárt.

7. Mámleketlik tili dodalaniwina arnalğan ilajlarda hár qiyli kárxana hám shólkemler kishi hámeldarlariniń jumis ornında mámleketlik tilin engiziw, buniń menen baylanisli mashqalalardi tarqatip aliw boyinsha toplanğan tájiriybelerinen sózlep beriwi paydadan tis emes.

8. Ilajlarda ózbek tilinde jaratilğan eń saylandi dóretpelerdiń ańlatpali atqariliwi, saxna kórinisleri, shirayli qosıqlar aytiliwina erisiw kerek.

9. Ilaj analizge bay tárizde, mámleketlik tiline miyrim oyatatuǵın dárejede ótip, qatnasiwshılarda ózbek tilin úyreniwge qiziǵiwshılıqtı kúsheytiwge xızmet etiwı zárúr.

4. Ózbekstan Respublikasi Mámleketlik bayraǵı qabil etilgen kúndi (1991-jıl 18-noyabr) saltanatlı tárizde belgilew boyınsha usinislari

Mámleketlik nishanlari qabil etilgen kúnlerdi ǵalabaliq túrde belgilewimiz kerek.

Mámleketimiz bayraǵı qabil etilgen kúndi saltanatlı, ǵalabaliq tárizde belgilew boyınsha usinislariwız:

1. Jıldıń 18-noyabr kúni azanda barlıq bilimlendiriw orınlarında, bilimlerdi jetilistiriw baǵdaridaǵı oqıw kurslarında birinshi sabaq shiniǵıwi baslanıwında, barlıq ministrlik, komitet, korporatsiya, konsern, awqam, bank, kompaniya, birlespe, agentlik, oraylar, jámiyetlik shólkemleri, hár qanday shólkem hám kárxanada jumis baslanıwi menen jiynalis ótkerilip, Mámleketlik bayraq qabil etilgen kúndi saltanatlı belgilewde ǵalabaliqqa ayırıqsha itibar beriwimiz kerek.

2. Ilaj basında Ózbekstan Respublikasi Mámleketlik gimni aytiladi, qatnasiwshılar nizamǵa qaray, tik turıp ǵalabaliq tárizde oǵan jor boladi.

3. Ilaj baslawshisi qisqasha kiris sózin sózlep, Mámleketlik bayraq qabil etilgen kúndi belgilew maqsetinde toplanılğanin aytadi, arawlı tayarlıq kórgen bir aratorǵa sóz beredi.

4. Arator Mámleketlik bayraq qabil etiliwi tariyxına qisqasha toqtaladi, Ózbekstan Respublikasınıń Mámleketlik bayraǵı haqqında»ǵı nizam mánisin túsintiredi, onıń za'ru'rli statiyaların oqıp, túsindirip beredi. (Arator ushin úlgili sóylew teksti qosımsha etiledi).

5. Ilaj ótkerilip atırǵan zal yamasa maydanda, álbette, Mámleketlik bayraǵı bolıwı shárt. Túsindiriwler tikkeley bayraq misalında - kóргеzbeli tiykarda alıp barılıwı kerek.

6. Ilajdı ótkeriwde Ózbekstan Respublikasi Oliy Majlisi Pán, tálim, mádeniyat hám sport máseleleri komiteti hám de Respublika «Ruwxıyılıq hám aǵartıwshılıq» orayında tayarlanıp, 2002-jılı «Ma'naviyat» baspasında baspadan shıǵarılğan S.Alim, SH.Jumaevtıń «Mámleketimiz nishanlari» qollanbasınan paydalaniw usinis etiledi.

7. Ilaj «Ózbekstan Respublikasi Mámleketlik bayraǵı haqqında»ǵı nizamniń 13-statiyasında belgilengen «Ózbekstan Respublikasınıń puqaralari, sonıń menen

birge, Ózbekstanda turǵan basqa shaxslar Ózbekstan Respublikasi Mámleketlik bayraǵın húrmet etiwleri shárt», - degen prinspeke ámel etken halda, adamlardıń siyasiy sanasin óstiretuǵın, olarda Watanǵa muhabbat sezimlerin kóteretuǵın sesler uyǵınlıǵında ótkeriliwi zárúr.

Mámleketlik bayraǵın ámeldegi nizamlar tiykarında tuwri ornatiw jolında usinislarımız tómendegilerden ibarat:

- binalardıń bosaǵalarında bayraqti tuwri ornatiw, quyash nuri, jawın, shań - shańnan reńi óship, eskirip qalǵan bayraq xalqımızdıń ruwxıylıǵın, keyipine uyqas kelmewin esapqa alıp, kóp isletilingen bayraqti jańalap turiw;

- xizmat bólmelerde (kabinetlerde) ornatılıp atırǵanda arnawli úskenede basshiniń shep tárepinen tik halda turiwıǵa erisiw;

- binolardıń tiykarǵı kiriw jaylarında kóterilgende bayraqtıń dástesin binanıń aldına salıstırǵanda kóbi menen 45 graduslı múyesh payda etatuǵın dárejede kóteriw;

- ashıq maydanda ornatılıp atırǵan bayraqtıń shúberegi jerden keminde 2, 5 metr biyiklikte bolıwına erisiw;

- binalardıń aldınǵı tárepinde (ashıq maydanda) basqa mámleketlerdiń bayraqları menen ornatılǵanda, Ózbekstan Respublikasınıń bayraǵın (binanıń aldınǵı tárepine qaray turǵanda) oń tárepden ayırıqsha, basqa mámleketlerdiń bayraqları shep tárepten jańa ózbek álippesindegi tártip tiykarında, birdey biyiklikte jaylastiriw;

- bayraqtıń suwreti túsirilip atırǵanda yamasa sizilip atırǵanda nizamda belgilengen sxematik hám reńli qatań ámel etiw;

- bayraq yamasa nishan hám timsallar klassifikatsiyası úgit-násiyatında, oni qabil etilgen klassifikatsiya tiykarında tuwri aytıw;

- xonalar, klass bólmeleri, auditoriyalar, jiynalis zalları, «Ruwxıylik mákani»nde Mámleketlik nishanları ornatılıp atırǵanda bárhama aldınǵı tárepte ornatiwi maqsetke muwapıq.

5. Ózbekstan Respublikasi Mámleketlik gimni qabil etilgen kúndi (1992-jıl 10-dekabr) saltanatlı tárizde belgilew boyınsha usinislari

1. Jıldıń 10-dekabr kúni azanda barlıq bilimlendiriw orınlarında, bilimlerdi jetilistiriw baǵdarıdaǵı oqıw kurslarında birinshi sabaq shiniǵıwi baslanıwi menen, barlıq ministrlik, komitet, korporatsiya, konsern, awqam, bank, kompaniya, birlespe, agentlik, oraylar, jámiyetlik shólkemleri, shólkem hám kárxanada jumis baslanıwi menen jiynalis ótkerilip, Mámleketlik gimn qabil etilgen kún rásmiy belgileniwi maqsetke muwapıq.

2. Jiynalis basında Ózbekstan Respublikasi Mámleketlik gimni aytiladi, qatnasiwshisilar, nizamǵa qaray, tik turıp ǵalabalıq tárizde oǵan jor boladi.

3. Jiynalis basligi qisqasha kiris sóz sózlep, Mámleketlik gimn qabil etilgen kúndi belgilew maqsetinde toplanğanin aytadi, arawli tayarliq kórgen bir aratorğa sóz beredi.

4. Arator Mámleketlik gimn qabil etiliwi tariyxina qisqasha toqtaladi, Ózbekstan Respublikasiniń 1992-jil 9-dekabrde qabil etilgen «Ózbekstan Respublikasi Mámleketlik gimni haqqında»ǵı nızami mánisin túsintiredi, onıń za'ru'rli - za'ru'rli statiyaların oqip, túsindirip beredi, gimn avtorları haqqında toliq maǵliwmat beredi, gimn tekstin qosıqtıń bir qatarima - qatarı analizleydi (Arator ushin úlgili sóylew teksti - Ózbekstan Respublikasi Oliy Majlisi Pán, tálim, mádeniyat hám sport máseleleri komiteti hám de Respublika «Ruwxıyliq hám aǵartıwshılıq» orayında tayarlanıp, 2002-jili «Ma'naviyat» baspasında baspadan shıǵarılǵan S.Alim, SH.Jumaevtiń «Mámleketlik nishanları» qollanbasındaǵı mámleketimiz gimni analiz etilgen bapta sáwlelengen).

5. Ilaj ótkerilip atırǵan zal yamasa maydanda, álbette, Mámleketlik gimniniń plakatdaǵı teksti bolıwı shárt. Túsindirisher tikkeley gimn teksti misalında - kórgezbeli tiykarda alıp barılıwı kerek.

6. Ilaj saltanatlı ruhda, adamlardıń siyasiy sanasin óstiretuǵın, olar Watanǵa muhabbat sezimlerin kóteretuǵın sesler uyǵınlıǵında ótkeriliwı zárúr.

ÓZBEKSTAN DÚNYA KARTASINDA ÓZ ORNINA IYE

Maqset:

Bilimlendiriwge tiyisli: Oqıwshılardıǵa ǵárezsizlik haqqında, Ózbekstanniń dúnya kartasında tutqan orni, ǵárezsizlikke eriskennen keyin ekonomikalıq, sotsiallıq, ruwxıy hám siyasiy tarawlarda qolǵa kirgizgen tabislarımız tuwrısında túsiniw beriw.

Tárbiyalıq: tema arqalı oqıwshılarda Watanǵa muhabbat, qádiriyatlardı kótermelew, watansúyiwshilik sezimlerin qalıplestiriw.

Rawajlandiriwshi: oqıwshılarda jámiyet rawajlanıwına úles qosıw sezimin rawajlandiriw.

Sabaq tipi: jańa bilimler beriw.

Sabaq túri: traditsiyaǵa tán bolmaǵan.

Sabaq metodları: "Muzjarar", "Bumerang" usılları, sáwbet.

Sabaq úskenesi: "Joqarı ruwxıyliq - jeńilmes kúsh" shıǵarması tiykarında "Milliy ǵárezsizlik ideyası: tiykarǵı túsiniw hám prinspler" toparına kiretuǵın pánlerden tayarlanǵan plakatlar kompleksi, qaǵaz hám markerler.

Sabaqtıń barısı:

Oqıwshılar úsh toparǵa bólinip, partalarǵa bólek-bólek jaylasadı. Sabaq Ózbekstan Respublikası mámleketlik gimnin janlı aytıw menen baslanadı.

(Oqıtwshi "Muzjarar" metodınan paydalanıp, tanısıw shiniǵıwın ótkeredi (5 minut).

Oqıtwshi:

- Áziz oqiwshilar, sabaǵımızdı tanisiw shiniǵıwı menen baslaymız. Hár kim aldin óz atın, keyin atınıń bas hárıbine uyqas páziyetin aytiwi kerek. Misali: Abdulla - bilgir, Nasiba - ádepli, Uliǵbek - uqıplı hám t.b.

Aktivlestiriwshi soraw hám tapsirmalar (6 minut):

- "Ǵárezsizlik" sóziniń mánisi ne?

-Ǵárezsizlikke qalay, qashan eristik? Bul kúndi házir qanday belgileymiz?

- Ǵárezsizlik sharapatı menen jurtimızda qanday ózgerisler júz berdi? (Bul sorawǵa juwap beriwde plakatlardan paydalanıladı).

- "Ǵárezsizlikti bekkemlew" degende neni túsinesiz? Onıń ushin siz qanday jumislardı ámelge asiriwińiz kerek?

Oqitiwshi-Ózbekstan ǵárezsizliginiń qolǵa kiritiliwi tosınarlı yamasa ayırıqsha hádiyse bolmay, bunıń túbirleri uzaq ótken zamanǵa barıp taqaladı.

Milliy ideyaniń tiykari bolǵan - ǵárezsizlik, azatlıq hám rawajlanıw ushin gúres áyyemgi dáwirlerde-aq qalıplesip, waqıt ótiwi menen tamirlasip bara bergen. Basqınshılar milliy ideyaniń kútá úlken kúsh-qúdiretin ańlap onı qoparıp taslaw ushin ayawsız gúresti, kóz kórip, qulaq esitpegen jazalardı qolladı. Biraq milliy ideya ózbek xalqınıń sana-sezimine jáne kewiline sol dárejede tereń sińip ketkenligi ushin, hesh qanday qáweterli kúsh onı joq ete almadı. Kerisinshe, bul ideya waqıtı kelip xalıq kewilinen vulqan siyaqlı atılıp shıǵıp, 1991-jıldıń 31-avgustında Ózbekstan erkin hám azat jurta aylandı. Sonday eken, usı tariyxıy waqıya ótken zamandaǵı kóp ásirlik milliy azatlıq gúresleriniń logikalıq dawamı sipatında kórinetuǵın boldı.

Hár bir toparǵa tekstler tarqatıladı.

Tekstler toparda oqıp shıǵılǵannan keyin basqa topar tekstleri bir-biri menen almastırıladı hám nátiyjede úsheo' tekst te toparlar arasında úyreniledi. Oqitiwshi menen tekstler mazmunı dodalanadı (15 minut).

Oqitiwshi:-Aqıl-zeyinli, túsingish, mártlikli, watansúyiwshilik hám sheber shólkemlestiriwshi húkimdar júz jıllarda bir dúnyaǵa kelgen. Buǵan isenim payda etiw ushin keyingi miń jıllıq tariyxqa názer taslasań jetkilikli. 1991-jılı Watanımız ǵárezsizligi qolǵa kiritilgeni Islam Karimov atı menen bekkem baylanisli. Ǵárezsizlik tikleniwi menen birge mámleketimiz kúsh-qúdireti hám rawajlanıwi da támiyinlendi.

Mine, ǵárezsizlikke eriskenimizge de 21 jıl toldı. Sol dáwir dawamında mámleketimizde qanday jumislar ámelge asırıldı, bul jıllar zamirida neler jatıptı? (Klass taxtasına tómendegi keste aldınan ilib qoyıladi. Kestede keltirilgen gápler mazmunı oqiwshılar belsendiligini támiyinlegen halda anıqlanıp beriledi (15 minut)

(Sabaq dawamında oqitiwshi "Joqari ruwxıyılıq - jeńilmes kúsh" shıǵarması tiykarında «Milliy ǵárezsizlik ideyası: tiykarǵı túsinik hám prinsipler» toparına kiretuǵın pánlerden tayarlanǵan plakatlar kompleksinen paydalanıwi múmkin).

Hár bir ózbektiń kewilinde “Biz kimmiz?” degen sorawǵa ekilenbesten beretuǵın juwabi bar.

Bul juwaplar nomer hám dálilleri menen jáne de isenimli bolip tabiladi. Házirgi kúnde «xaliq párawanlıǵı», «Watan gúlleniwi» ideyalariniń ámelge asiwi sipatında qurılıp atırǵan zamanagóy mektep, litsey, kollejler, keń hám tuwri jollar, emlew xana, dem aliw orni, zavodlar, sánatlı jayların kóriw múmkin.

Oqiwshilar qatnasiwin bahalaw.

Úyge waziypa: hár bir oqiwshi ǵárezsizlikke eriskenimizden keyin óz shańaraǵında qolǵa kiritilgen tabislar haqqında dóretiwshilik jumis jazip keliwi tapsiriladi (4 minut).

1-toparǵa:

«Basima, - deydi Amir Temur, - polat temirden jasalǵan áskeriy bas kiyim, ústime dawitiy sawit kiydim, belime Egipet qilishin baylanistirip, batirliǵı gúres taxtına otirdim... Saltanat tonin kiygen soń, tinishliq salamatlıǵım ketti, óz tósegimde ráhátte uyuqlamay, húzirden bas keshtim. On eki jasimnan hár qiyli úlkelardi gezdim, ranju miynet tarttim. Hár qiyli ilajlar qollap, (dushpan) favj (polk áskeri) larin sindirdim. Amirler hám áskerlerdiń kóterilislerin kórdim, olardan ashshi sózler esittim. Biraq taqat-shidam menen ózimdi esitpegen hám kórmegenge salıp, olardi tinishittim. Qilish kóterip, sawash maydanına atildim hám nátiyjede dúnyada ataq shıǵardım».

2-toparǵa:

«Áwele, - dep jazadi Islam Karimov, - puqaralardi sotsialliq tárepten qorǵaw boyınsha anıq jumislar etiw kerek. Biz 1989-jıldıń iyulınan berli támiyinlep kiyatırǵan turaqlılıq bolsa onıń kepilligi bolip tabiladi. Sonda, 1989-jilda qáweterli dáwir edi. Sol waqıtta biz etken birinshi jumis sol boldi, adamlarǵa jer bere basladıq. Men mirza Gorbasthevtiń mámleketlik keńesi májilisindegi sózlerin eslayman... Oǵan tán beriw kerek, sóylewdi biledi, biraq baslaǵan sóylewin ne menen tamamlawın bárhama da túsini bolmaydı. Mine buǵan qarańlar, degen edi ol meni kórsetip, házir onıń bası dańqqa oralıp turıptı, ol jer bere basladı, endi onı iláhiylastıradi... Biz qafiy turıp, tártip ornattıq - jerge zárúr bolǵan hám álbette, diyxanshılıq qolınan keletuǵın, jerden mol ónim ala biletuǵın hár bir kisige sherek gektar jer berdik».

Kórinip turıptı, olda, Islam Karimov oraydıń narazılıǵına qaramay ózbetinshe ekonomikalıq siyasatqa qaratılǵan dáslepki qádemdi taslaǵan.

3-toparǵa

Ismail Samaniy 893-jıldan pútkil Movarounnahrđı óz qolina birlestirip, ǵárezsizlik siyasatin júrgizedi. Bunnan ǵázeplengen xalıfa Mu'tazid Ismail Samaniyǵa qarsi ásker jiberedi. 900-jilda bolǵan sawashta Ismail Samaniy dushpan áskerin joq etip, Xurosandi da iyelep, ǵárezsizlikti tikleydi. Bunda xalqitiń qollap-quwatlawı hám qatnasiwi za'ru'rli orindi iyeledi.

VIII ásirniń ekinshi yarimında mámlekettiń qorǵanıwına úlken áhmiyet berilgen edi. Atap aytqanda, Buxara vahasi “Kampirak” atlı uzinnan-uzın hám úlken diywal menen qorshalıp alınǵan edi.

Bul asa úlken hám uzın diywal Ismail Samaniy waqtında islewin talap etken. Bul haqqında oǵan ayılǵanda: "Meniń ózim Buxara diywalıman", — dep juwap bergen. Buniń menen Ismail Samaniy óziniń kúsh-qúdiretin ańlatıp, diywalsız da Buxarani saqlawın aytqan. Haqiqattan da, ol aqıl-zeyinli, márt hám mártlikli mámleketlik ǵayratkeri bolǵan edi. Sol sebepli de mámleket ǵárezsizligin qayta tiklewde sheshiwshi orindi iyeledi.

Birinshiden:

Ruwxiy turmisimizda oyaniw júz berdi. Tariyximizdi tikledik. Ana tilimizdi ańladıq. Ulli babalarımız ruhin shadlı ettik. Abdulla Qadiri, STholpan, Fitrat, Usman Nasir siyaqlı xalqımızdıń belsendi perzentleri atı, húrmet-izzet, húrmeti óz jayına qoyıldı.

Úrp-ádetlerimiz, qádiriyatlarımızǵa qayttıq. Ramazan, Qurban haytları tiklendi. Dinge múnásibetimiz ózgerdi. Ózligimizdi ańladıq.

Ekinshiden:

Siyasiy jolda burilis boldı. Neshe jıllıq arziw-úmitlerimiz ámelge astı. Ǵárezsizlik deklaratsiyası qabıllandı. Óz táǵdirimiz, perzentlerimiz keleshegin ózimiz sheshiw imkaniyatın qolǵa kirgizdik. Óz jerimiz, baylıqlarımızǵa iyelik ete basladıq.

Ǵárezsizlik sebepli jáhánge shıqtıq. Dúnıanıń derlik barlıq mámleketleri Ózbekstan Respublikasını tanıdı, tán aldı.

Dúnıya kartasında úlken háripler menen "Ózbekstan" dep jazıp qoyatuǵın boldı.

Úshinshiden:

Ekonomikaliq, sotsiallıq tarawlarda burilis baslandı. Kárxanalar, xojalıqlarǵa erkinlik beriw, fermerlerdi qollap-quwatlaw, jeke tamarqa iyelerine járdem kórsetiw boyınsha bir qansha jumıslar ámelge asırıldı. Jeke menshik payda boldı. Shet el mámleketler menen qospa kárxanalar kóbeymekte. Bank sistemasi boyınsha jáhán tájiriybeleri qollanılıp atır. Dúnıya isbilermenleri ushin jurtimizda sharayat jaratıldı.

ESLEW - ULLI QÁDIRIYAT

Bilimlendiriw orınlarında «9 - may - Eslew hám qádirlew kúni» bayramın belgilew boyınsha usınıs

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 1999-jıl 12-maydaǵı biyligine muwapiq, 9-may Eslew hám qádirlew kúni sipatında belgilenetuǵın boldı. Házirde usı áyyam ótken babalarımızdı eslew hám qádirli zamanlaslarımız húrmetin jayına qoyıwda úlken áhmiyet Huqıq etpekte. Sol múnásibet penen bilimlendiriw

orinlarida hár qiyli ilajlar, diydarlasiwlar, sport jarislari, eslew turnirlarin shólkemlestiriw maqsetke muwapiq.

TADBIR SENARIYSI

Mektep jiynalislar zali bayramǵa sáykes bezatiledi. «Ótkenler yadi áziz», «Sheyitler yadi máńgi máńgi jasawshi», «Babalarimiz yadi muqaddes», «Eslew – iygilikli is sabaǵı» siyaqli uranlar ilinedi.

Ekinshi jáhán urisi qatnasiwshilari, miynette eń húrmetlileri, baynalminal jao‘ingerler, nuraniy ataxan anaxanlar, máhálle belsendileri, jergilikli húkimet wákilleri usinis etiledi.

Mektep basshisi ilajdi ashıp, qonaqlar menen tanistiradi, keyin Eslew hám qádirlew kúni haqqında qisqasha maǵliwmat beredi. Ilajdın qalǵan bólegin oqiwshilar júrgizedi. Muzika sesleri astında eki baslawshi saxnaǵa shıǵıp keledi.

I baslawshi: — Eslew ózlikti túsiniw jetiwge, ótken zamandı mudami este saqlawǵa shaqiriw etip turatuǵın muqaddes sezim bolıp tabiladi, ol arqalı insan ózinde jaqsı pázıyletlerdi qaratıp baradı.

II baslawshi: — Biz «Millet», «Watan», «Ǵárezsizlik» siyaqli sózlerdi húrmet penen tilge alamız. Áne sol túsiniqler haqqında sóz etkende sózdın bir ushi eslewge barıp júrgizgende sózidın bir ushi eslewge barıp taqaladı.

I baslawshi: — Muqaddes túsiniqlerdın barlıǵı eslew menen tiri.

Eslew tek ótken zamandı esten shıǵarmaw ǵana emes, al búgingi kúndi tuwrı eleslew de bolıp tabiladı.

II baslawshi: — Eslew insandı keleshekke ashıw kóz benen qarawǵa úyretedi.

I baslawshi: — Qádirlew bolsa xojalıqlarımızǵa payız-bereket baǵıshlap, islep atırǵan iygilikli jumislarımızǵa aq pátıya tilep turǵan piri kámil qariyalarımızdın húrmetin ornına qoyıw bolıp tabiladı.

II baslawshi: — Prezidentimiz Islam Karimovtın buyrıǵına qaray, Watan azatlıǵı hám ǵárezsizligi ushin jan qurban etken babalarımız esteligin máńgilestirio‘, búgin de el-jurtimiz párawanlıǵın kóteriwe, jaslardı tárbiyalawǵa úles qosıp atırǵan eń húrmetlilerdın húrmetin ornına qoyıw maqsetinde 9-may — Eslew hám qádirlew kúni keń belgilenbekte.

I baslawshi: — Insandı izzetlew, izzet-húrmet etiw, ótken babalar ruhin ardaqlaw, hár bir puqaraniń Watan aldındaǵı xızmetin qádirlew xalqımızdın turmis tárizi, ruwxıyati, dástúri hám turmisliq ádetlerine aylanıp atır.

(Bir neshe oqiwshilar saxnaǵa shıǵıp, áyne temadaǵı qosıqlardan oqıyadı.)

I baslawshi: — Buringi shoralar dáwirinde 1937-, 1953-jılları Ózbekstan boyınsha 100 mın kisi repressiyaǵa ushırasıp, 13 mını atıp taslanǵan.

II baslawshi: — Insanqı salawati taptalǵan bul insanlar arasında tek ǵayratker hám oqimisli adamlar ǵana emes, al júzlegen ápiwayi insanlar, jurtımızda jasap atırǵan derlik barlıq millet hám elat wákilleri bar edi.

I baslawshi: — XX ásirniń 30-jillari Italiya hám Germaniyada payda bolǵan fashizm tek italyan hám nemis xalqınıń ǵana emes, al dúnyadaǵı millionlap insanlardıń basına kúlpet salǵanı búrshemizge tariyxtan belgili.

II baslawshi: — Uris hesh bir xojalıqtı sthetlab ótkeni joq. Kimniń babası, taǵı kimniń ájaǵası yamasa dayısı urista qaytis bolǵan. 1941-1945-jillari Respublikamızdan 1 433 230 dana kisi frontqa ketken. Usilardan 263 005 danası sawashlarda qaytis bolǵan, 132 670 danası bolsa dereksiz ketken.

(Ilajda qatnasıp atırǵan uris qatnasiwshilari, front artında miynet etken eń húrmetliler hám qiyinshiliq dáwirlerin kórgen ǵarri ataxan-anaxanlar jaslarǵa óz eslewlerin sóylep beredi.)

I baslawshi: — Eslew hám qádirlew kúni kalendarıdaǵı tariyxiy sánege aylandı. Bul áyyamniń keń kólemde belgileniwine barlıq mámleketlik, mámleketlik emes hám jámiyetlik shólkemleri bas qospaqta. Usi qutlı sáne múnásibeti menen pútkil Respublikamızda mıńlaǵan uris hám miynet eń húrmetlilerine húrmet-siylasıq kórsetilmekte.

II baslawshi: — Uris qorqinishların kórgen, istibdad zulmini tartqan hám ǵárezsizlik kúnlerine jetken eń húrmetliler menen diyardarlasıwlarda jaslar mánawiyatı bayımaqta, kewillerde eslew hám maqtanish sezimi bekkemlenip atır.

I baslawshi: — Watan táǵdirimiz, ar-namisimiz, arımız bolıp tabıladi. Sol sebepli dushpanlar hújim etkende hamıyatlı, jedelli perzentler ayaqqa turǵan. Olar Watan qorǵawı jolında jan alıp, jan beriwdi mártlik dep bilgen.

II baslawshi: — 2000-jıl avgust, Sentabr ayları jurtimizdiń qubla shegaralarında dushpan toparları menen keshgen dúgilisler ele hesh kimniń yadınan kóterilgeni joq. Ana jerdi jawız niyetli kúshlerden tazalaw taǵı jurttı ulları gerdenine tústi hám bul jolda bir neshe márt jigitler qaytis boldı. Bunday kún qaytıp xalqımızdıń basına túspeyin.

(Mekteptiń kórkem óner boyınsha dógeregi aǵzaları watansúyiwshilik ruwxındaǵı qosıqlar atqaradı. Sport dógeregi aǵzaları bolsa kóргеzbeli shiǵıwlar etedi.)

I baslawshi: — Mámleketimiz basshisi Islam Karimov ǵayratı menen Tashkent qalası hám barlıq wálayat oraylarında milliy arxitektorlıq dástúrleri boyınsha qurılǵan. Estelik maydani xalqımızdıń milliy qádiriyatları, ótkenler ruhına tereń húrmetti ózinde jámlegen zıyarat ornına aylandı.

II baslawshi: — El-jurtimiz azatlıǵı hám erkinligi jolında, xalqımızdıń ar-namisın, milliy dástúrlerimiz hám úrp-ádetlerimizdi qorǵawda, basqınshi hám jawız kúshlerge qarsı gúreslerde qurban bolǵanlar yadı áwladlar esinde ómirlik saqlanıp qaladı.

I baslawshi: — Húrmetli qonaqlar, áziz ustazlar! Eslew hám qádirlew kúnine baǵıshlap ótkerilgen ilajımızdıń saltanatlı bólegin juwmaqlaymız.

II baslawshi: — Sonni tileymiz, eslew hám qádirlew sezimi hesh birimizden jiraqlaspasın, báhama kewillerimizde ákis-ses berip tursın!

Juwmaq

G'a'rebsizliqtin' da'slepki kunlerinen-aq basli' maqsetimiz demokratiyalı'q ma'mleket quri'w jollari'nan alg'a qa'dem menen barmaqta'mi'z. Bunday ma'mleketin' erkin puqaralari' huquqiy jaqtan joqari' da'rejedegi ta'rbiyag'a iye boli'wi' sha'rt. Soni'n' ushi'n da bundag'i' isler ma'mleket siyasati da'rejesine ko'terildi. Nizamlarg'a sozsiz boysi'ni'wshi'li'q, oni'n' a'melde to'li'q ori'nlani'wi' huqiqi'y ta'lim-tarbiya arqali' a'melge asi'ri'ladi'.

Ni'zamlardi' mensinbewdin' sebebi, en' da'slep olardag'i' baylani'slardi'n' xali'q, ja'miyet turmi'si'nan aji'rali'p qalg'anli'g'i'. Bunday kerı ha'diyseler g'a'rebsiz ma'mleketler dosli'g'i', ma'mleketlerdin' ayi'ri'mlari'nda boli'p ati'r.

Buni'n' aqi'betinde qanshadan-qansha adamlarg'a zi'yani' tiyip ati'r. A'llette, O'zbekstanda da bul tarawda ele barli'q mashqalalar sheshilgeni joq. Biraq ni'zam shi'g'ari'wshi'lar bul mashqalalardi' sheshiwdin' o'zine ta'n jollari'n izlep tawi'p ati'r. Bazar ekonomikasi'na otiw ha'mde huqi'qi'y demokratiyalı'q ma'mleket quri'w, ni'zamshi'li'qti' bekkemlew ha'm sostialli'q a'dalatti'n' qarar tabi'wi'n ta'miyinlew, xali'qti' huqi'qi'y jaqtan ta'rbiyalaw ha'm oni'n' huqi'qi'y sanasi'n rawajlandi'ri'wg'a baylani'sli'.

Pikirimiz aqi'ri'nda usi'nday juwmaqqa kelemiz: huqi'qi'y – a'dep-ikramli'q ta'rbiyani' qa'liplestiriwde, oni' jetilistiriwde shan'araq, ma'ha'lle ha'm g'alaba xabar qurallari'ni'n' orni' ayri'qsha. Biraq olar o'zlerinin' ta'rbiya tarawi'ndag'i' wazi'ypalari'na juwapkershilik penen qarap ati'rma. Olar ta'repten huqi'qi'y – a'dep-ikramli'q ta'rbiyag'a baylani'sli' o'tkerilip ati'rg'an isler uli'wmali'q talap etilip, bunda puqaralardi'n' jasi'na itibar berilip ati'rg'an joq.

Mektepten ti's o'tkeriletug'i'n islerdin' turi haqqi'ndag'i' islerdin' turli formalari' jasi' tolmag'anlardi'n' huqi'qi'y ta'rbiyasi' sistemasi'n tolti'ri'w a'hmiyet qarati'wdi' talap etedi.

1-den, barli'q mekteplerde, bilimlendiriw mekemelerinde ta'rbiyashi'lar ha'm baslang'i'sh klass oqi'ti'wshi'lari' huqiq kurslari'n oqiwi' lazi'm.

2-den, joqari' klasslarda bolsa a'llette huqi'q qa'nigeligi bar oqi'ti'wshi'lar sabaq ali'p bari'wi' kerek. Sonda g'ana biz jas a'wladti' huqi'qiy jaqtan jetik, ka'mil insan bolip jetisiwine erisiwimiz mumkin.

PAYDALANG'AN A'DEBIYATLAR

I. O'zbekistan Respublikasi Prezidentinin' shig'armalari:

1. I.A.Karimov. Ozod va obod Vatan erkin va farovon turmush pirovard maqsadimiz, 8-jild. – T.: O'zbekiston, 2000.
2. I.A.Karimov. Yuqori ma'naviyat – yengilmas kush. T.: «Ma'naviyat». –T.: 2008.-176 b.
3. Sh.M. Mirziyoyev "Tanqidiy tahlil qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak",-Toshkent: "O'zbekiston" MNIU, 2017-yil, 43-bet.

Normativ-huquqiy hu'jjetlar

1. O'zbekistan Respublikasining' Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2014.
2. Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish milliy dasturi., «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi axborotnomasi», 1997 y.
3. Huquqiy tarbiyani yaxshilash, aholining huquqiy madaniyat darajasini yuksaltirish, huquqshunos kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish, jamoatsthilik fikrini o'rganish ishini yaxshilash haqida (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni.: Xalq so'zi g. 1997. 27 iyun.
4. Sinfidan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar konstepstiyasi.: Ma'rifat g. 1993. 3 mart.
5. 2017–2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yistha harakatlar strategiyasi.
6. Tadjixonov U, Saidov A,«Huquqiy madaniyat nazariyasi», 1-qism,T,1998y.
7. Tadjixonov U, Saidov A,«Huquqiy madaniyat nazariyasi», 2-qism,T,1998y.

II. Arnawli a'debiyatlar

1. Karimova O. Davlatova M. «Huquqni o'qitish metodikasi» O'quv qo'llanma, Toshkent. 2006 y.
2. Kudaybergenova T. K., Abatov A. R. "Milliy ideya, ruwxliylik tiykarlari ha'm huqiqtanuw sabaqlarinda innovastion texnologiyalardan paydalaniw". Oqiw metodik qollanba. - NDPI bosmaxonasi.- 2018, 115 bet.
3. O'tmishini bilgan o'zligini biladi. Ma'rifat 2014-yil 4-yanvar, № 2.

Elektron ta'lim resurslari

1. O'zbekistan Respublikasi Ma'mleket Ha'kimiyati portali: www.gov.uz
2. www.ziyounet.uz
3. www.edu.uz